

Народна библиотека
'РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ'

ПЕШКОВАЦ

30 СР 37
МИЛИЋЕВИЋ М. Ђ.
Школе у Србији

6000000183

COBISS ○

ШКОЛЕ У СРБИЈИ

ОД ПОЧЕТКА ОВОГА ВЕКА ДО КРАЈА ШКОЛСКЕ
1867. ГОДИНЕ

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

СЕКРЕТАР У МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА
РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

(ПРЕШТАМПАНО ИЗ ГЛАСНИКА XXIV.)

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1868.

Презиме и име писца:

Миткевичъ Милошъ

НАСЛОВ ДЕЛА:

Иконе у Србији

Место и година издања:

Great page 1868

Запредак 3040

ШКОЛЕ У СРБИЈИ

ОД ПОЧЕТКА ОВОГА ВЕКА ДО КРАЈА ШКОЛСКЕ
1867. ГОДИНЕ

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИТЕВИЋ

СЕКРЕТАР У МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА

РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Бр. 16 273

Страна

37

(ПРЕШТАМПАНО ИЗ ГЛАСНИКА XXIV.)

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1868.

THE HISTORY OF THE

PROGRESS OF THE

ART OF

PRINTING

IN THE

WEST INDIES

AND

THE

WEST INDIES

AND

THE

WEST INDIES

AND

THE

WEST INDIES

AND

THE

WEST INDIES

AND

THE

WEST INDIES

AND

THE

WEST INDIES

С Е Н Ц И

МОЈЕГА ПРВОГА УЧИТЕЉА

Ј. М. Ђ.

Орећан бејаш те од тебе, изворе дана мојих, примих прво упућење у књизи и у свакој доброј науци.

Не ћу до века заборавити оно кад ми, ђаци твоји, вољно сеђасмо на зеленој трави, или под густим ораховим хладом, а ти у средини нашој, пун очинске милошће спровођу нас малих, учаше нас, да никад не допустимо сунцу да зађе док штогод више не научимо, док чиме год не будемо бољи, него што смо јуче били. Оне твоје речи и данас ми јече у ушима; и данас ми се кожа јежи кад се сетим свих зала која, говораше нам ти, долазе од незнања и од нерада.

Ми тебе звамо: тата, чича, чико, деда, деко, и другим рођачким именима, јер се ти не разликоваше ни оделом, ни говором, ни понашањем

од других људи, међу којима сви живљасмо. Сва стега у твојој школи беху речи: „То неваља“; сва каштига: „То је срамота“; или „Зар си ми за то дошао“; а највећа награда беху речи: „Тако и ваља“, и твоје весело и задовољно лице.

Кад би и овај мали труд могао изазвати онај твој задовољни осмех, који је некад толико усређавао, онда боље награде ни желео не би

У Београду, 27. Априла, 1868.

Твој

М и л а н.

ШКОЛЕ У СРБИЈИ

Поченоу хъ дѣти дрѣвнѣше, и поучѣхъ се.

Ис. 142. ст. 5.

Наша отаџбина прослави¹ по века своје унутрашње самосталности. За то време ми бесмо сами домаћини у својој кући, бесмо сами ковачи среће своје. Вредно је данас обазрети се на тај низ минуваних година, те разгледати шта смо, као народ, урадили за своју садашњост и будућност. Такав рад, ако би био срећно извршен, могао би нам, може бити, донети и радости и поуке.

Остављајући другима друго, ми смо ради прегледати постање и развитак свију наших школа, од почетка овога века до краја школске 1867. године. Кад велимо свију, разумевамо све школе које су се, ма за најкраће време, јавиле у Србији и макар од које врсте биле. А то су: *I. основне школе; II. недељне школе; III. земљоделска школа; IV. виша женска школа; V. реалке; VI. гимназијске школе; VII. богословија; VIII. војна школа; IX. војна академија; X. инџинирска школа; XI. велика школа (академија).*

¹ О тројицама, 1865., у Топчидеру.

1.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ.

Школа је морало бити доста у Срба још у старо доба. То сведоче толики споменици њихове књижевности и културе, који се, поред толиког робљења, паљења и затирања, могли до данас сачувати. Ову мисао г. Вукићевић врло путно тврди и тим, што је законик Јустинијанов о школама преведен и стављен пред законик Душанов.¹ Али кад Турци притискоше српске земље, морала им је међу првима бити брига та, да српске школе униште. Колика је њихова мрзост увек била спроћу српских школа, најлепше исказа бесни Фочаћ-Мехмед-Ага, кад, у тренутку отпочињања последње крваве драме, овако севаше:

„Док погубим до два игумана
 „Хаџи Ђеру и Хаџи Рувима.
 „Који знаду злато растапати
 „И са њиме ситне књиге писат’,
 „Нас дахије цару онадати,
 „Око себе рају световати.
 „— И поново српске учитеље
 „Само луду ђецу оставићу,
 „Луду ђецу од седам година
 „Пак ће оно права раја бити
 „И добро ће Турке послужити.“

Код такве турске мрзости и познатих свих средстава на њиховој страни да школе српске затиру, није никакво чудо што су оне дошле биле у стање, у коме их памти пок. Вук Ст. Караџић. Па још и при оцени

¹ Први извештај о јавном учитељско-приправничком заводу српском у Сомбору 1862/3. Штампано у Сомбору 1863. страна 16.

таквога њихова стања ваља се сетити, да оно пада у доба аустријских ратова с Турцима, кад су Срби, ценом крви своје, већ откупљивали колико толико слободније дишање. Ево како пок. Вук описује стање наших школа на крају прошлога и првих двеју десетина од овога века: „У данашњој Србији, вели оп,¹ од прије, до године 1804. ни у сто села није било свуда једне школе, него (који су мислили бити) попови и калуђери учили су се по намастирима код калуђера или по селима код попова. Код свакога намастира било је по неколико ђака, па који су мањи, они су љети чували козе, овце, јариће, свиње, садиле и пљели лук, ишли уз плуг, купили сијено, шљиве и т. д.; а већи су ишли с калуђерима по писанији; а зими, по што би сви ујутру донијели дрва, и по том већи напојили калуђерске коње, а мањи почистили собе, скупили би се у каку собу (која се у Троноши звала *Цагара*) те би им какав калуђер или ђакон показивао да уче *читати*, или би сваки учио код свога духовника. Многи љети забораве што зими науче и тако су гдје-који учили по 4 по 5 година па још нијесу знали читати. Попови су обично имали по једнога или два ђака, који су такође чували стоку, радили све послове домаће и носили водицу по селима. Ако ли би гдје у нахији била (или постала) школа, онда људи из околних села воде ђецу *маџистору* и плате му на мјесец те их учи. У школи су дјеца морала сједити и учити од јутра до мрака (само што отиду те ручају), а кад уче и чате морала су (сва у глас) тако викати (чатећи свако своје) да се у школи ништа није могло раз-

¹ Рјечник, стр. 841.

брати. У школи се је учило по мало и писати, колико је учитељ знао, а остале све науке биле су 'као и по намастирима. Како по намастирима и код попова тако и по школама дјеца су почињала учити из рукописа (јер буквара није било), на пр., учитељ напише дјетету што ће данас учити, на кад оно научи, а он му напише друго и т. д. Кад који ђак тако из рукописа научи *бекавицу*, онда узме (словенски) *часловац*, кад изучи и пречита неколико пута часловац, онда узме *псалтир*, а који изучи и пречита неколико пута псалтир, онај је већ изучио *сву књигу*. Онда је могао бити, ако је хтио, поп, калуђер, мађистор, прота, архимандрит, а ако је имао доста новаца, и владика. Како год што је учитељ по својој вољи школу отварао тако ју је и затварао кад му је била воља, на је нишао на друго мјесто или се примао какога са свим другогa посла..... За владања Црнога Ђорђија у Србији биле су постављене школе готово по свим варошима и градовима а и гдјекојим селима.¹ У Београду осим двије мале школе (једна за варошку дјецу а друга за турску, која су се била искрестила) била је *велика школа* какве Срби никад до онда нигдје нијесу имали. Она је постала 1808. У тој је први учитељ био пок. Иван Ју-

¹ Г. Љ. П. Ненадовић достави ми, из хартија оца својега, ово писмо :

„Пречеститиши оче протопрезвитеру Матей ваљвски, и особито господине величайшиј, вама се препоручуемо ми священици и прочи кметови за сего учителя Андреа, и ево има два реда како е био кодъ нас и инеданъ редъ нив свршио, него васъ молимо и вама одисуемо да му ви контрактъ свежете нашею милостию. То ми священици и кметови никакъ шилѣмо пона Добровоя шъ нѣмѣ. Иза тога послали би изъ три села три кмета него су се затревали у госпоцкомъ послу.

говнић (или Јован Савић), после кога Миљко Радонић, Лазар Вонповић, Глиша Н. и Симо Милутиновић. У велику су школу примали момчад, која су већ знала читати и помало писати, па су ондје учила на српском језику историју свију народа од постања свијета до данас, географију цијелога свијета и статистику свију држава, права (чини ми се римска), нешто мало из физике, начин како се пишу писма (свакојака), рачун, њемачки језик и „правоучителна преподаванија.“ За све те науке била су три учитеља и раздијељене су биле на три године. Са владом Црнога Ђорђија пропала је 1813. године и ова школа и учење књиге било се повратило са свијем на старо. С почетком владе Милоша Обреновића 1815. године почеле су се школе у земљи опет множити и подизати.“

Познато је, да је кнез Милош, у својој молитви, имао речи: „Бог да прости учитеља, па родитеља.“ Према томе он је и гледао сваком приликом да отварање школа и учење младежи унапређује чим је боље могао. Како се ратна ватра утишала, одмах су се почеле овде онде у Србији отварати школе и деца у њих слати.¹

„Особито васъ молимо, да намъ вы уредите вашомъ заповѣсти за школу, да му школу начинимо с вашимъ изумомъ зашто снакъ челоуѣкъ незна што е школа нишѣ пакъ наука. Свещеници и прочи кметови оставмо на служби, кои ми желимо нама всяко добро 1806. год. Въ Орашци и Ушће: Марко Богићевнић, Добровој Ђремић парохъ; Петаръ Милосављевић и проч. На овомъ писму записано е противомъ рукомъ ово: Видите да су и онда люди за школама нагнали и села се подишавала.“

¹ Но плодови од тога нису брзо доспевали. Г. Стеван Магазиновић прича ми, да је некако око 1830. године, кад је он служио у канцеларији кнежевој у Крагујевцу, кнез Милош писао у Београд Панци Х. Стојицу, „да расишта по дућанима у трговца,

Међу другим наредбама кнеза Милоша находимо под 5. фебруара 1827. ВМ 124. ову: да и Бугари, и Грци и Цинцари у Београду морају светковати св. Саву, ког је он још раније био огласио за заштитника српских школа.

Наредбе кнеза Милоша не одликују се систематичношћу. Он је наређивао где је кад била потреба и могућност да се што уради, не имајући када најпре законодавно постављати начела, па их после изводити у живот. Такве су биле његове наредбе и о школама. Али кад је видео да је опстанак земље колико толико обезбеђен,¹ онда је већ више пажње могао поклопити унутрашњем развиту, те тако делу народнога обучавања даде он навластити настојника, који, да би боље успевао у своме раду, ваљаше да је и народу познат, за то кнез Милош народној скупштини, државној о духовима, 1836. године, у Крагујевцу, међу другим важним својим наредбама, објави и постављење пок. Петра Радовановића за *директора школа*. Овоме директору дао је упутства, међу којима ова су два најважнија: а) „остаје и даље у снази лањска одлука, да се у сваком округу по две школе о правитељственом трошку издржавају, и б) да свака општина, где има црква, и школу о своме трошку обдржава.“²

Ствар ова није морала бити баш скупштини објављивана, али је кнез Милош добро знао, да ће тим

нема ли какав писмен момак, па да га пошаље к њему у Крагујевац, да га узме за писара.“ Сам овај акт нисам могао наћи, при садашњему стању ондашње архиве; али факт не подлежи сумњи.

¹ После акта од 1830. и 1833. године.

² Србске Новине од 1836. год. бр. 22. л. 170.

поступком знатно облакшати напредак школа, за то је то и учинио пред скупштином, како би целој земљи напред било познато, какву дужност и позив има директор школа, који ће по народу пролазити и радити да се школе подижу и обдржавају.

Те исте године похођене су све школе, које су се у Србији находиле у то време. Посетом том добивени су ови резултати: У свој Србији било је свега 72 основне школе са 2,514 ђака. Школе те беху од три врсте: „правитељствене“ (т. ј. којих учитеље плаћала је држава, по 100—150 талира годишње) њих 26; општинске, које су издржавале општине (одсеком по 400—1500 гроша год.); њих беше 27; и приватне (т. ј. којих учитељи добијали су од сваког ученика по 60 пара до 4 гроша на месец, колико с кога родитељем погоде); њих је било 19.

На 26 правитељствених учитеља издато је, за ту годину,	3200 тал.
--	-----------

На 27 општинских	1496 т.
------------------	---------

На 19 приватних једва	382 т.
-----------------------	--------

Свега	5078 талира. ¹
-------	---------------------------

Постављење директора за школе било је знатан корак у школскоме напредовању. Обилазећи собом све школе у Србији човек је овај настојавао да учење колико толико буде правилно и једнообразно; јер је оно дотле, а Бог ме и после, било толико разнолико, колико је разнолика била способност, воља и могућност оних који су оживљавали школу.

¹ Глед. чланак Дра М. Спасића у IX. и XIV. Гласнику епископског ученог друштва.

Године 1838. Августа 11. ЦМа 193.¹ Попечитељство просвете расписа свима учитељима шта да предају у основним школама, које се онда зваху: „нормалне школе.“ Тај акт вредно је изложити овде цео, а његов је садржај ово:

„А) У МЛАВОЙ НОРМАЛЬНОЙ ШКОЛИ:

Прве године: Мала деца, која одъ 7 година малаја бити не могу, нека се пайпре и пайпре, у молитвама мањимъ и већимъ, као: отче нашъ, богородице дѣво: вѣрѣю, десетъ божии заповеди и пр. и у познаваню гражданске сръбске а и славенске азбуке поучаваю, тако, да за полъ године добро срицати, и цифре познавати науче; а за друго полъ године буквари савъ да прочитаю и да повтораваю, повторавајући у овомъ течению христјанске молитве восточногъ нашегъ вѣроисповѣданія; и да се утврде у познаваню цифри и по већи чисала. У овомъ полгодинишњмъ течению да се почну поучавати у написиваню пайпре писмена, пакъ по томъ и цѣлы рѣчи сръбски и у броєню у глави. —

Друге године: Истимъ ученицима да се предає 1, читанѣ часловца (или читанке²) до половине; 2. свѣщена исторія на намѣтъ до половине, съ повторавањмъ научены већ молитви; 3, може се и малый катихизисъ почети на изусть учити; 4. писанѣ сръбско

¹ Под истимъ даномъ и нумеромъ издато је и *наставленіе* учитељима како да се владају и како да предају у школи. На крају се прилаже овај акт под бр. 1.

² Онда никакве читанке није било ни српске а камо ли словенске. Каква се овде читанка мислила не знам.

у целимъ речима и сложеніями; ѓ. написивањъ већи числа и њиово точно произношеніе съ прва два вида численія, и то првогъ школскогъ теченія. Второгъ теченія да се сврши и повтори како свјачена историја, тако и читањъ часловца (или читанке), и да се сва четири вида численія сврше повторавајући; да се цео символъ вѣре на изусть научи; да се упражненія у писаню повећа задаю.

В) У СТАРОЈ НОРМАЛНОЈ КЛАСИ:

Прве године: Наука христјанска (катихизисъ малый) одъ II части до края III-ће части; чтење псалтира до края; веће упражненіе у писаню, а другога теченія и у правописаню и диктандо. Изъ численице: сва четири вида првогъ теченія у ненареченимъ числама разрешавајући и редуцирајући; а другогъ теченія у нареченимъ числама. Граматика србска до сочиненія, са упражненіями.

Друге године: Катихизисъ савъ да се повтори одъ почетка до края; чиѳанњъ псалтира да се повтори читајући и друге общеполезне књиге са гражданскимъ писменима печатане; упражненіе у писаню прописа и диктандо (диктирајући и неке предмете учебне и друге разне за младежъ полезне текстове); изъ численице вообще о разбіеніями и онда сва четири вида разбіенія и правило тройно просто; граматика србска одъ сочиненія до края съ упражненіями; историја србска одъ почетка до деспота србски; непрестано упражненіе у пѣвнју црковномъ како у овой тако и у предидућимъ двема годинама.

„За обе године у овој школи да се почне предавати немачкогъ вѣзика читанѣ и писанѣ и ако къ тому нуждни књига неима, нека се учитель постара набавити, а те су букваръ немачкѣй и читанка (Зелѣнѣ).“

Немачки се предавало и после, у свима четвртим разредима по Србији, све до године 1844., а тада преста, по што међу предметима за предавање, не би и тај језик поменуто. Но доцније, 24. Фебруара 1845. П.М 161., дозвољено би опет да се само у IV. разреду основне београдске школе предаје. На је и то престао око 1860. године. Ето тако се прекиде служба германисању, које и нехотице свуда собом доношаху наши први учитељи, не могући се отрести од навике, да у знању језика поглавито виде језгру образовања.¹

Велика без сумње услуга народној просвети би и то што кнез Милош, у Јулу 1838., одреди самог „попечитеља просвештења и врховногъ надзиратеља карантина, Стевана Стевановића,“ те он собом походи школе у свој Србији и карантине. Готово од сваке школе пише он кнезу извештаје и предлаже мере за поузданије напредовање школа. Кад се вратно с пута, кнез му изјави своје задовољство и „посла једну кесницу (чини ми се са 500 ₣) „за наклађење трошкова његови које е учинио путујући по дужности на ползу народу.“²

¹ Свима нам је позната реч: „Амин, он је добар Неман, добар Латин, добар Мађар. Ово нарочито наши први учитељи изговараху гласом, пуниим значаја. Долазећи из онако полиглотске земље, као што је Аустрија, а изучени у заводима, у којима су језици били прва врлина, они све мишљаху да ће тек така школа моћи подириати и Србијине потребе.

² Проток. мин. просв. М 80, 1. Јула, 1838.

Уверивши се и сам како је тешко школи напредавати без школских књига, попечитељ, Стеван Стевановић, 25. Септембра 1838. године пише митрополиту Петру, да се, преко вештих људи, постара саставити за школе бар *катихизис и малу свештену историју*.

Априла 15., 1839. год. П. М. 366. издана би заповест да престане предавање „старог, из Немачке доношиваог буквара, него да се предаје пов у Србији печатаи и нека *мања читаоница*.“¹

Иза тога находимо 18. Јула 1839. Б. М. 924 предлог од Попечитељства Совету: да се уреди надгледање школа: два директора да буду за сву Србију, и над њима један врховни надзиратељ. Она два да походе школе и јављају за стање какво где нађу, а овај је као њихов старији и поглавиту дужност има, да израђује књиге за основне школе, за гимназију и за лицеј.

Овим истим актом наређује се, да се сви учитељи са слабљим способностима сазивљу сваке године од половине Августа до краја Септембра на једно место

¹ Дакле се тада јавио, први Буквар, у Србији штампан.

Р. А. Јовановић, управитељ двора н. св., прича, да је 4.000 екземплара буквара, по заповести кнеза Милоша, морало се наштампати за 14 дана, и „ја сам, вели, сам резао она рукописна слова, која су до скоро била у букварима.“

И ако не иде са свим у наш разговор, ипак ћемо рећи реч две кад и како поста у земљи напој типографија. Ево шта дознајемо из једне записке: кнез Милош, преко децутата својих Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића, купио је 1831. год. у Петербургу за 3158 дуката: „два преса, 2885 матрикса руски, француски, немачки и словенски“ а и друге потребне ствари. Типографија та већ се находи у јесен 1831. године смештена у Београду, и прво дело што у њој би наштампано 9-тог Септембра те године: то је „упутство како се ваља чувати од холере.“ Другом приликом ми ћемо казати што више о томе корисном заводу.

те ту да их директори, колико је могуће, обавесте о бољему вршењу „тешког и важног звања учитељског, док се, по времену, и педагогичке или предуготовителне школе за израженије будућих учитеља у Србији не изведу.“¹

Те исте године, 23. Септембра (В.м. 1338), постављен би још један директор за основне школе, *Борђе Зорић*, и Србија се тога ради подели на два круга: „источни од Београда к Тимоку, и западни од Београда к Дрини идући.“

Путујући по народу ради школа директори су ови, колико је који умео, могао или хтео, старали се приклањати људе на веће жртве у корист школа. Тако се без сумње родила и ширила мисао: да се у целом овом или оном округу, или бар у целом срезу, сабира неки прирез, из кога су после учитељи целог округа или среза плаћани. Где се и толико за онда могло да уради узимало се да је много урађено, премда све то беше веома недовољно. Али кад године 1840. 14. Септембра (В.м. 1576. 36. II. 10) би наређено, да и оних 26 „правитељствених школа“ падну на терет општинама: онда се још живље осети потреба, да се како год изнађе и уреди сталнији извор учитељској плаћи.

Да би се тој невољи помогао изиде, 13. Јануара 1841. (В.м. 58 36. II, 17—29), законъ „о прибору главног школског фонда.“

У овом закону позива се народ на добровољне жртве у корист својих школа; одређује се св. *Сава*

¹ Учитељи су сазивани у Београд и обучаивани по акту Попечитељства просвете од 1. Јула 1846 П.М. 783. и одређена им је била нека сума новаца у име путнога трошка.

као права школска *слава*; поставља се да се на тај дан (14. Јануара) у свим црквама прочитавају имена приложника на школски фонад, а да се и стање његово објављује у скуповима и преко новина. Али како све то стајаше на доброј вољи свакоме: тако се главница тога фонда врло лагано увећавала, нити је представљала изгледа, да ће скоро бити у стању узети на се издржавање свију школа, којих се број сваким даном приметно умножавао.

Међу тим у владајућим круговима није била заборављена ни мисао о бољем унутрашњем уређењу школа и свега што би се тичало јавног народног образовања. У то име, још у Фебруару 1840., састављена би нека *школска комисија*,¹ да се договори и да напише пројект закона за све јавне школе.

Не знамо је ли и колико је унапредила народно образовање ова комисија; али има у „Србским Новинама“ од 23. Марта 1840. (бр. 12) један чланак из кога се види, да је неко нападао ту комисију, као да она хоће да остави стара ћириловска слова па да у српске школе уведе латинска. Чланак овај, бранећи комисију од тога нападања, каже, да је она задржала стара српска слова, али признаје да је усвојила за *срицање саме звуке а не имена слова*, на прилику, место аз-аз, м. буки бѣ, м. веди вѣ и т. д.

¹ Они су људи били у тој комисији: Митрополит *Петар*, председник; *Стеван Стевановић*, попечитељ; *Лиза Тодоровић*, саветник; *Јован Хаџић* (Светић); *Стеван Марковић*; *Димитрије Исаиловић*; и *Ђорђе Зорић*, директор, чланови; а *Василије Лазич*, деловођ. (Глед Српске новине од 7. Фебруара 1840. године).

Новембра 7., године 1841. В.м. 1544. (Зб. II, 152—155) јави се „Устав друштва србске словесности“ ком задатак беше: обрађивањ србскогъ языка и распрострањивањ наука на србскомъ языку.“ Ово не беше школа, али ваљаше да буде школама јак помагач.

Друштво ово добило је, по том, 8. Маја 1847. (В.м. 624 Зб. IV. 26) други устав, готово као и први; а 17. Јула исте 1847. год. (В.м. 1030. Зб. IV. 36) би наређено да се *Гласник* — орган тога друштва — са свим бесплатно, а све друге књиге без процента, штампају у државној штампарији.

Најпосле 29. Јула 1864., кнежевим указом, то се тело преобрази у „*Српско учено друштво*“, које стоји и данас.

У почетку скуп овај показиваше мало плода и у књижевности и у школама; али доцније, парочито од 1848. године, он је, према средствима којима располагаше, доста урадио, а понајвише за народну историју и за познавање наших земаља, тако, да бисмо се огрешили, ако не би, говорећи о школама у Србији, и ово тело поменули, не као школу већ као чињеницу која је имала утицаја и на школе.

Но да се вратимо годинама 1841. и 1842-гој. Тада настунаху за Србију тешки дани. У њој се, тада, развијаше стање, које, да се о њему најблаже изразимо, беше веома неповољно за школе и за тихо народно образовање. С тога ми и находимо тек 1844. године 23. Септембра,¹ као плод онолике претходне радње:

¹ Зборник II, 315—345.

„Устроєніє ново҃х училищно҃х наставленіа.“

„Да бы се нараштай сръбскій воспитати изобразити и полезнымъ наукама за свою и отечества свога срећу (речи су закона) обогатити могао, решилисмо, тога ради, поставити слѣдуюће устроєніє за училишта, коя су: а) *основна*; б) *последно—трговачка*; в) *гимназіялна*, г) *лицеумъ или велика школа*.

„У основнымъ училиштама, вели закон даље, предаваће се првоначална знаня, коя су свакомъ Србину нужна, и коя осталимъ училиштама за основу и праву служе.“

И овде се повторава, да ће се све основне школе издржавати о трошку општина, докле установљени школски фонд не буде у стању, по својему опредељењу, одменити у томе општине.

Школска година (§. 9.) почињала се 1. Септембра а свршавала 30 Јуна, те су део Јул и Август били одмор школски. Година се делила на два течаја.

Посебно за основце школе каже се у овом закону, да им је целъ „воспитати и научити оне отечествене синове, кои не ће имати прилике далѣ се учити и избрађавати, како бы съ временомъ могли бити добри христіяни, поштени люди и полезни грађани.“

Изриче се жеља да се „съ временомъ, у свима местима у Србији, такве школе заведу, како бы деца своју жителя сръбски могла бити участници ово҃х првоначално҃х воспитанія.“ (§. 10.)

У тој цели особито се живо „препоручує начелничествама и свима окружнимъ старешинама,“ да народ уверавају о користи од школа, да се труде њих подизати, и да у свакој прилици општинама буду од

помоћи у таким пословима. Даље, јамачно због ондашње оскудице општина, изриче се жеља, да се школе граде на средокраћу, и здруженом снагом више општина (§. 12.)

Школске зграде ваљало је да буду, по могућности, удобне, простране и на чистом и здравом месту¹ (13). У њима је ваљало да је и стан учитељу, коме је општина још морала дати и неколико земље за школску градину.

Чланак 18. наређује, да се женска деца, после завршене своје десете године, не могу дуже држати у школи; јер, ваља ми похитати да кажем, тада још није било у Србији ни једне школе за саму женску децу, него су девојчице ишле заједно с мушкарцима. За вароши помиње закон да ће се, где затреба, отворити и женска школа.

¹ Дана 1. месца Јуна, 1854. П.Н. 442., Попечитељство просвете, на основу онога 13. §. а по предлогу Дра М. Спасића, пошље Попечитељству унут. послова ова правила за грађење школских зграда:

а) да школска соба буде са источне, или југоисточне стране;
б) да прозора не буде с две стране, да се не би светлост укрштавала, те ученици не би могли на табли у свако време и са сваког места видети шта им учитељ казује.

в) да школска соба буде дужа него шира.

г) да се камије тако постављају како ће видело долазити деци с леве руке.

д) да камије не буду одвећ дугачке, са стране уз двар прирте и једноставне, већ да су на одежења подељене, како учитељ од свуда сваком ученику може прићи.

е) да се камије за седење и држање књига удесио граде и да стражије од предњих постепено тако буду више како један ученик не би морао другог законити.^е

24. Фебруара 1855. Г.Н. 501. Попечитељство унутр. послова јавило је, да је иницијирима разаслало ова правила, да се по њима управљају при грађењу школа. —

За предавање прописано је (чл. 19) ово:

У првом разреду: Познавање слова грађанских и црквених, српцање и читање из буквара српско и словенско; писање слова на табли и по прегледалици, познавање и писање бројева; и најобичније молитвице, десет заповести божјих, и то српским језиком.

У другом разреду: Читање српско и словенско; писање по прегледалици; свештена историја (на изуст); из рачунице парчени бројеви; општа знања сваком Србину нужна.

У трећем разреду: Читање српско и словенско; писање по красномпису и диктирању; први део катихизиса; математички и природни земљопис; рачуница, и општа знања сваком Србину нужна.

У четвртном разреду: Српска граматика; историја српских краљева и царева; стилстика; рачуница; земљопис; катихизис.

Црквено псавање предавало се у сва четири разреда.

Од свију горе побројаних књига штампан је био само: *буквар, свештена историја, катихизис и мања читаоница*. За словенско читање школа се служила црквеним књигама: *часловцем и псалтиром*. За све друго домишљали су се учитељи сами, како је који умео, а покајчешће није се предавало, и ако је било прописано.

Овом приликом да речем, што ћу можда још имати потребе да повторим, како ми се види да је закон овај радо постављао одредбе не држећи великог рачуна од тога: шта се могло онда извршивати шта ли није.

У „постављењу“ које по овоме закону би издано учитељима 24. Октобра 1844 (П.М. 1.526. тач. 9. под

I.), заповеда им се, да деци не казују слова именов *аз, буки, ведн*, и т. д., већ само звуком: *аџ, бџ, џџ, гџ* и т. д.; па и то се није могло увести у све школе до најновијег времена.

У предавању рачунице наређено би, да се начине табле с 12 гвоздених жица и са 78 покретних куглица да би деци појамније било оно што им се казује. Но доцније се видело да је то непрактично, па су се учитељи просто помагали зрнима од кукуруза или од пасуља (тач. 14).

Закоп је овај управо запретио примати у основне школе децу док не наврше 7 година (чл. 21).

За учитеље основних школа могли су се постављати (чл. 22.) само они који су свршили богословију. А доцније, каже се у закону, могу се узимати и они, који сврше гимназију, по овоме закону уређену, у којој ће се нарочито „ради учитеља предавати педагогика и методика“.

Уз гред нека је речено, ови предмети, за свих девет година, док је важило ово „устроєниє“, пису како ваља ни предавати у гимназији.

Учитеље су бирале саме општине и предлагале на потврђење директору, кога овај закон прозва „*главни управитељ основних школа*“, а некад би и он сам по које лице упутно општини за учитеља.

Тако се добијало место учитељско, а губитак учитељства могло је изрећи тек министарство просвете (чл. 27).

Надзор над школама вршили су управитељи *местни* и *главни*. *Местне управитеље* бирала је општина а *главни управитељи* били су ниржавд чиновници, ко-

јима је дужност била сваку школу у својем округу, походити бар једном у години; а на концу школске године о свима њима поднети извештај с примедбама министарству просвете.

Када су главни управитељи, на концу школске 1844¹с, обишли све школе у Србији, онда је нађено, да у нашој отаџбини, за ту годину, има 213 школа (са толико учитеља⁴), међу којима беху њих 12 приватне. На плату тих 213 учитеља издато је из општинских каса, из среских или окружних припрезних фопдова, или из приватних погодба 14.328 талира, а течај школски сврши 6.201 ученик.

Школе су се, ако и лагано, множиле: учитељи су, где није било богослова, узимани са стране, од Срба аустријских; плата им је, истинна, била мала, али народ у стварима за живљење није био ни оскудан нити је тврдовао,² те тако је та страна била, како тако, подмирена.³ Но пајосетнији недостатак у школама беше што оне не имаху школских књига. Да би се та оскудица подмирила, изиде 3 Јула, 1845.

¹ Узимам ове бројеве из рада Дра Спасића у IX., и XIV. Гласнику. Ваља ми јавити, да је г. Спасић узимао увек колико учитеља толико и школа, а ми данас рачунимо у једну школу три или четири основна разреда, па било да је у њима један учитељ (као у селу) било да их има више т. ј. за сваки разред по један (као што је по варошима).

² Госп. Јован Обреновић крстио је кћер своју Љубицу 7. Новембра 1840. и том приликом поклоњено је учитељу чачанском целу годишњу плату (90 талира). Глед. „Србске Новине“ од 1841. број 2.

³ Може бити да је ова несталност и недовољност учитељске плате облакшавала и правдала прве наше учитеље из оне стране што заведоше изнуђавања од деце под именом: *леграције* (recreation?), која некад и негде иђаше одвећ далеко..... Сад је то забрањено законом; али стара навика по негде још траје...

(В. № 1010 Зб. III. стр 77—79), „Устроєніє одбора просвѣщенія.“

Одбор овај, састављен од 9 чланова,¹ међу којима један беше председник, имао је да помаже министарству (попечитељству), да се у дело изведу одредбе закона о школама од 23. Септем. 1844.

На по се, за основне школе, одбору је била дужност:

- а) да одређује и израђује општу школску систему;
- б) да избира основе, по којима ће се посебне науке предавати;
- в) да прегледа и израђује школске књиге;
- г) да испитује кандидате за учитеље основних школа; и
- д) да буде суд у тужбама против учитеља.

Овај одбор имао је и право иницијативе у свему што год би се тичало школа. Ако предлоге његове не би усвојило министарство (попечитељство), морало му их је: „сѣ изложенѣмъ побуђенія, вратити;“ а ако одбор, и после ових побуђења, остане при својему, онда је министарство (попечитељство) морало представити ствар кнезу „ради коначног решења“ (§. 7.)

Но баш ова паредба, којом се можда ишло на то, да се што више охасни народно обучавање, дајући одбору власт да притискује и само министарство, би

¹ Ови су људи постављени за чланове поменутом „Одбору просвѣщенія:“ *Димитрије Исаилович*, *Атанасије Николѣ*, начелник у мин. унут. дела; *Петар Радовановић*, директор школа; *Исидор Стојановић*; *Серије Николѣ*, и др. *Јанко Шафарик*, професор у лицеуму, и др. *Милован Спасић*, и *Василије Лазич*. Плате годишње имао је сваки по 180 талира за то што је члан у „одбору.“

узрок његовој рапој смрти, која га снађе 30. Октобра 1847.

Одбор је, за кратка својега века, покренуо многа школска питања, и поједини патриоти живо су наваљивали,¹ да би школе стекле своје књиге, али од свега тога мало што би урађено док се год. 1848. не вратише у отаџбину младићи, који су се на страни изучавали,² и док они својом јаковном снагом не покренуше напред много које шта што се већ бехе устајало. С њи-

¹ Као карактерску црту за одношаје међу управним круговима онога времена, вреди прочитати кнежево решење од 3. Септембра 1848. (В.Н. 826 Зб. IV. стр. 168—170.)

² Ово су имена младића који при бише послани 1839. у Октобру, о државном трошку на науке: Димитрије Цриобарац, Ф. Христић, Д. Данић, Стојан Јовановић, Димитрије Томић, Стеван Груборовић, Коста Магазиновић, Иван Матић, Васа Божић, Ђорђе Браковић, и Стеван Павловић, првих седам одишли су у *Беч* а други у *Шелзигу* ради рударских и шумарских наука. (С оним прима отишли су, о својему трошку, Коста Цукић, Сретен Поповић, и Глиша Божић).

Забавно је прочитати упуства, која попечитељство просвете даде својим „нитоцима.“ Тамо им се притврђује „да се добро уче и владају, да се не поведу по странским обичајима, да не забораве своју народност, и да дужности вере своје уредно врше.“ Не мање пријатно дира и она патријархалност, што веје из преишке ових нитомаца са својим попечитељем, који своја писма к њима почиње овако:

„Предрага отаџбину србска, и надеждо отечества свога, здравствуйте! и т. д.“

25. Авг. 1846. (В.Н. 1080). послано је опет десет младића на разне науке у западну Европу. Њих је тамо одвео Др. М. Спасић.

Од тога доба све до данас Србија је имала сваке године по неколике десетине младића на страни, који су се бавили изучавањем разних грана наука. Мисао та донела је огромне користи нашој отаџбини. На концу 1867. године беше у разним службама у Србији, осим чисто војне, преко 85 лица, која су се, по свршетку школа у отаџбини учили и на разним европским вишим научним заводима, а неколико таквих има и ван државне службе.

ховим доласком опажа се промена како у школској и управној области, тако и у књижевности отачанственој.

Новембра 25. године 1849.¹ изиде закон, којим се уређује „код попечитељства просвѣштенія една школска комисіја,“ којој је поглавит задатак: „да књиге за школе, нарочито основне, израђуе и израђене да прегледа, и у обште да помаже реченоме попечитељству у делу јавнога училишногъ настављени, где бы годъ оно потребавало тога помагання комисіе.“

Ово је васкрсла мисао „одбора просвѣштенія“ само с мање власти, и без права иницијативе.

Школска комисіја састављена би најпре из 12 а после из више чланова,² који те дужности бесплатно врше. Није прошла пуна година од уређења ове комисіје а министарство просвете (попечитељство) подпесе, (уза своје писмо од 11. Септембра 1850 и М. 1125) по један егземплар од свију до онда израђених и у школе уведених књига кнезу Александру, дајући му извештај о стању основних школа. На крају тога писма каже се, да је: *србски буквар, свештену историју и катихизис* израдио архимандрит Гаврило, доцније шабачки владика; *српску историју*, Љубомир

¹ 36. V. стр. 62. ВМ 1595.

² Ови су људи у први мах ушли у школску комисіју: *Димитрије Исаиловѣћ; Јован Гавриловић; Јован Мариновић; Филип Христић; др. Јанко Шафарик; Димитрије Матић; Милован Спасић; Коста Цукић; Гаврило Поповић; Коста Бранковић; Ђорђе Ценић; Љубомир П. Пенатовић и Василије Вердиш.*

Доцније пак ушли су: *Лука Павловић; Емилијан Јосимовић; Јосиф Памчић; архимандрит Сава; Рајко Лешјанин; Никола Крстић; и Платон А. Симоновић,* који као главни инспектор школа, беше јој и председник по §. 21. закона од 17. Јуна 1853. године ВМ 566. 36. VII. 64.

Непадовић; *србску граматику*, Коста Цукић; *земљопис Србије и Турске* Јован Гавриловић; *писмене саставе*, Коста Брапковић; *а прву читанку, прва знања, другу читанку и рачуницу*, Филип Христић.

На ово писмо кнез Александар, под 16. Децембра 1850. (В.м. 1.772), изјави своје задовољство „како комисији школској тако и њезиним члановима,“ који написаше или саставише поменуће књижице за школе.

Према овако израђеним књигама,¹ издано је, уз највише решење од 30. Јула 1850. (В.м. 1013. 36. V. 264-269), ново „расположење“ предмета, који да се предају у основним школама. По томе предавало се:

У првом разреду: Штица и буквар (читање српско и словенско); бројање и писање бројева до сто (100); писање (на табли и по прегледалици); молитве: *оче наш, богородице дјеве, и вјерују*.

У другом разреду: Читање из читанке прве: читање из часловца; прва знања (на изуст); свештена историја; четири проста вида рачуна с таблицама; писање; молитве, на српском језику.²

У трећем разреду: Читање из друге читанке; читање из псалтира; прва знања (на изуст); катихизис;

¹ На захтевање аустријскога министарства просвете и јавнога настављена од 17. Јан. 1851. № 584 Посећитељство просвете посла му 13. Јануара 1851. П.№ 41. по два егземплара од свију наших школских књига, зарад спремања школских књига за оностране српске школе. (Глед. у мин. просв. и цркв. дела Ф. II. 1857. АР.№ 94).

² Ове молитве нису преведене, него су се учитељи довијали како је који могао и умео да их објашњава деци, на још године 1864. министарство просвете, по примедби г. митрополита, Михаила (Е.№ 556), зановеди шабачком учитељу г. Данилу Орелу да и у томе буде штедљив. (Глед. фас. IX. мин. просв. за 1864. Ар.№ 1348).

земљопис; из рачунице разнонаречени бројеви; писање из писмених састава.

У четвртој разреди: Читање из друге читанке; повторање свештене историје; повторање катихизиса; српска граматика; српска историја; земљопис Србије, и Турске; из рачунице правило тројно просто; писање из писмених састава, по казивању.

Црквено певање предаје се у сва четири разреда.

Године 1855. Јула 19. (Ш.л. 768), Пошечитељство расписа учитељима да се у предавању, и у опште у својему раду у школи, управљају по „педагогичко-методичком наставленію“, које написа г. Спасића одобривши и награди школска комисија. Књига је та два пута штампана, и у многим је и данас једини руковођ учитељима.

К ранијим књигама бише додане доцније израђена „*трећа читанка*“ за четврти разред, и „*практична рачуница*“ за учитеље од дра Спасића. Доцније су *часловац и исалтир* искључени из школе¹ а у *проу читанку* и у *другу читанку* узето је из св. писма и из црквених књига доста комада, те је то као *словенска читанка* за основне школе. Не мање измењена је садржина и другим школским књигама: у читанке су узете српске пословице и народне приповетке; у прва знања узети су многи појмови о стварима, које се најближе тичу српства; у земљопису поправљен је језик, који је био доста рапав, а и сам садржај је удешен према садашњему стању земаља; у српској граматичи измењена је терминологија и удешена према оној у гимназији. И свештена историја и катихизис не осташе

¹ Расписом од 15. Августа 1863. № 2311.

без измена, премда језик у њима још много оставља да се жели.

Али ипак распоред научне грађе у нашим основним школама још нас не може да задовољи. У књигама нема хармоније, јер разни писци радили су не подешавајући увек свој рад један према раду другог, те с тога често по нешто има па два места, а по нешто ни у једној књизи.

Па има још једна тегоба у тим књигама. Мислим о закону од 23. Јануара 1860. В. № 207. (Зб. XIII, 10 и 11), којим се наређује да се књиге за основне школе штампају старим правописом, докле се књиге за све више заводе печатају новим. Од овога излази та незгода, што се вештина читања не може да предаје деци најлакшим методом (због двојних слова), што деца при прелазу у гимназијске школе морају да уче са свим противно ономе што су учила у основнима¹ и т. д.

Да пођемо даље за радњом законодавства о школама. У том реду ваља поменути, да је министарство просвете (попечитељство) још на крају 1849. предлагало да се одреде новчане казне за родитеље, који децу задржавају од школе, или их неуредно шиљу; по тај предлог није „совет“ уважно претпостављајући моралне мере, међу које, у своме акту, броји: световање од стране старешина, свештеника, прота и епископа, кад ови по епархији путују.²

¹ Срећом оној незгоди учини се крај. На предлог министра просвете и црквених дела, г. Д. Црибарца, изиђе 12. Март 1868. № 742. закон, који огласи потпуну слободу правопису, коме је тек наука једини законодавник. (Глед. број 27. „Србије,“ од 1868. стр. 106).

² Збор. V. 60—61.

Остао бих дужник истини ако не бих, после толикога својега осведочења, казао да наши сељаци радо дају децу у школу, а што то по негде иде теже, имају узроци, *које никако не ваља тражити у њиховој одвратности од школе*. Мој отац је био сељак као сви други сељаци, па је из *Ришња* слао дете у школу у *Палез* — *Обреновац*, јер ближе није било школе. Има, на нашу радост, доста оваких примера, само се нико не стара да их разгласи, као што по неко има потребу проглашавати оно прво да би увећао своју заслужност.

Године 1850. Децембра 4. ВМ 10140. изиде кнежево решење, које вели да је на предлог школске комисије, о том: да се школски одмор скрати и да траје само: од 20. Јула до 1. Септембра, од туцина-дне до нове године, од велике среде до светлог петка и три дана о тројицама (ово је само за основне школе).

Године 1851. Марта 17.¹ изиде законодавно овлашћење, да се нека сума поваца, сваке године, може потрошити на печатање књижица, које би главни управитељи основних школа давали, као дар, добрим ученицима. У то име наштампане су, колике се сећамо, ове књижице: *Јањенце*, *Ускришња јаја*, *Две повести из светог писма*, *Дар добром ученику*, *Дар доброј деци*. Осим тога од оних књижица, које штампа „друштво српске словесности“ разношен је и раздаван, скоро сваке године, по велик број „забава за децу“, „историје *Грка* и *Турака*“, „антропологије“, „логије“, „физије“, „разговора за образовање срца и душе“, „физичког земљописа“ и др. а у најновије

¹ 36. VI. 14—15.

време, разнето је и поклоњено неколико хиљада комада „поука о чувању здравља“ од Дра М. Розена и „наука о чувању здравља,“ од дра Валенте.

Ми још раније рекосмо да школски фонд, с изворима који му беху у почетку озпачени, не даваше изгледа да ће моћи подмиривати трошкове око школа. А немогуће бејаше живље кренути ствар народнога образовања докле се год не би нашли стални, поуздани извори за издржавање учитеља.

Да се једном, после много свакојакога довијања, та потреба подмири, како пристоји и ствари рад које се чини и народу који је извојевао физичку па хоће и моралну слободу, ево находимо под 14. Декембра 1855 год. В.М. 1413)¹ закон: „да свака цореска глава, па и чиновници, пензионери, свештеници, учитељи, кметови и сви други житељи нашег отечества, кои стално пребивају и известан начин живљња имају, плате по 2 цванцика годишњ на издржаванј основни школа, а да престану сви други прирезни у име школа до сада куилњи.“

Овим је актом дело народнога обучавања у Србији обезбеђено на начин праведан, достојан: народ дакле од сада дугује сам себи за своје образовање.

По што је уређено то, природно је долазило правично подељење учитељске плаће и, према новоме извору за издржавање, ново уређење школа, међу прве бриге онима, који беху на челу струке просветне. И доиста, не дуго после тога, 22. Августа 1857. јави се: „Устрoвнiе основни школа у княжеству Србиi.“²

¹ Збор. VIII. 97—100. И за ове резултате ваља с хвалом поменути име дра М. Спасића.

² Збор. X. 61—75.

Незгодно је, а мора нам бити прва реч о овом закону, како се чудимо, да је он често силазно у ситуације, као, на прилику, да каже у којој ће канцеларији учитељи примати плату (§. 27.) а *шта ће се учити у основним школама*, дакле шта ће им бити циљ, оставио је са свим на вољу министру (попечитељству) да он сам пропише (§. 37.).

Закон овај (§. 3.) тражи 400 домова да има у општини, па онда она има право да јој се учитељ издржава из школског фонда.

Отварање нових школа по селима било је у власти самог министарства (попечитељства), а по варошима и паланкама одобравао је „Советъ и кнѣзъ“ (§. 9.).

За школске зграде наређује се (§. 11.) да морају бити „од тврдог и доброг материјала, по плановима, за ту циљ одобренима,“ а планова је начињено и литографисано од три врсте, према имућности општина и броју ученика. Зграде те подижу се и оправљају о трошку општина, којима су својина.

За учитеље закон допушта да се примају само који су свршили богословију или гимназију, а за доцније помиње се и педагогијска школа (§. 19). Но без испита нико није могао добити учитељство, а испит се полагао пред одбором, састављеним у самом министарству (§. 20.).

Наређено је како да се пречисте до опдашњи учитељи, којих је, по способностима, било свакојаких (§. 22.).

А „да би се учитељи, вели закон (§. 28.), по важности места и по *величини општина*, справедљиво наградиле, деле се на шест класа, и то:

„У *прву класу* долазе учитељи општине београдске, од којих ће учитељи IV. разреда имати плате по 200, а остали разреда по 180 талира годишнѣ. Учительке пакъ женске деце имаће, III. разреда по 180, а остали разреда по 160 талира годишнѣ.

„У *другу класу* долазе учитељи главни окружны варошій, као: шабачки, валѣвски, ужички, карановачки, крагуевачки, ягодињски, смедеревски, пожаревачки, неготински и крушевачки. Учитељи IV-ты разреда у овимъ варошима имаю по 170, III-ћи по 160; II-ги по 150, а I-вы по 140 талира годишнѣ.

„Где су у овимъ местима три учителя, па најстарији има III и IV. разредъ, то ће имати плату IV. разр. одъ 170 талира, а где су само два учителя и свакиј има по два разреда, старији имаће плату за учителя IV. а млађиј плату за учителя II. раз. одређену.

„Учителька женске деце, где е една, има 150, а где су две, старія 150, а млађа 130 талира годишнѣ.

„У *трећу класу* долазе учитељи остали окружны вароши и највећих паланака, као: чачански, парашински, свилашчачки, великоградишки и милановачки. Где су три учителя, најстарији, III и IV. разред, има 160, II. 150, а I. 140 талира. Где су два, стариємъ *остае* 160, а млаѣм 150 талира; а где е еданъ, имаће такође плату за учителя II. раз. опредѣлену.

„Учительке женске деце, у овим местима, где е една, има 140, где су две, старія има исту, а млађа 120 талира плате.

„У *четврту класу* ставляю се сви учитељи средњих паланака, као: палешки (обреновачки) убски, кру-

паньски, иваньички, пожешки, рачански, текійски, кладовски, баньски и трстенички. Где е у овимъ местима еданъ учитель, има 140 талира плате; а где су два, старин исту а млађий 120 талира плате годишнѣ.

Доцпије, 17. Октобра 1857. (В. № 1525) додани су к овој класи и врбички и паланачки.¹

„Учительке женске деце имаю такође 120 талира годишнѣ плате.

„У *пету класу* спадаю учительн найманыи паланача и опы општина школски по селима, коє преко 500 домова бров. Учительн овы школа имаю по 120 талира годишнѣ плате. И

„У *шесту класу* долазе сви остали учительн по селима съ платомъ одъ 100 талира годишнѣ.“

Као што се види, закон у почетку огласи да само 400 домова (који плаћају у фонд) имају право држати школу о трошку фонда, а доцпије, дајући варошима и мушке п жепске школе и веће учительске плате, без питања о броју домова, појави се педоследан према пређе постављеному начелу.

Поред овако уређене плате, сваки је учитељ имао од општине, у којој се находила школа, бесплатно објталиште, огрев и још школску економјску градину (§. 32.).

Кад је овај закон ступио у живот, било је опште уверење да је материјално стање учитеља у Србији знатно унапређено: само се, с извесних страна, могло чути да се поступа веома оштро према дотадашњим учитељима, који су се већ били онеспособили за своју службу; па и то је било неумесно.

¹ Зборник X, 85.

Обавезност учења није изречена, него се тражило да у свакој школи буде најмање бар 25 ђака па да она сме опстати на рачун фонда. Свака општина од 250—500 домова, морала је имати 40, а преко 500 домова најмање 60 ђака у школи.

По селима деца су узимана у школу по што на-врше 7, а по варошима кад напуне 6-ту годину; старија пак од 12 година, ни поселима ни по варошима, нису примана у школу (§ 33, 3).

За неуредно долажење у школу за децу су одговарали родитељи, за што су могли бити и новчано кажњени (од 1—3 цванцика §. 33. 5).

Исто тако одређене су биле казне за оне родитеље, који не би хтели својој деци пабављати књиге, хартију и друго што за учење ваља. Ове су казне биле веће од оних првих (од 3—6 цв.)

Течај школски почињао се 1. Августа а свршавао 30. Јуна, месец Јул је служио за главни одмор. (§. 37.). Овом одредбом замењена је она од 4. Декембра 1850. В. № 1014. о школском одмору.

Пред овим „устроениєм“, али ипотога дана кад и оно (22. Августа 1857), издан је закон, којим се уклађу „главни управитељи основних школа,“ а наређује се, да се надгледање школа скупн у само министарство просвете (попечитељство), коме се, тога ради, дају *два секретара прве, и два друге класе*, којима је главни посао похођење и надгледање школа.

За најблажу, месну контролу, биранн су у свакој школској општини „школски надзиратељи“ (§. 41.), које је потврђивало само министарство (попечитељство).

Дужности ових надзиратеља изложене су врло пространо у овом самом закону (од §. 42—1—13).

Августа 20, године 1860. П. № 2415. попечитељство просвете опазивши „да учитељи и учитељке највише настојавају да деца изуче оно што се на намет учи а остављају читање, писање и рачун занемарен,“ расписало је свима учитељима и учитељкама да „поред вере, читање, писање и рачунање сматрају за најважније предмете и да највише настојавају, да деца то троје, као сваком човеку најнужније науче, и да се кроз све разреде у истима непрестало упражњавају“.

Биће на своме месту поменути да сами изричивачи школских закона нису били сагласни у том: шта је цељ основној школи; једни су хтели да она и учи и васпитава, паравно колико може; а други само да учи. Наредба од 20. Августа 1860. (П. № 2415.) јасно показује, да је мишљење ових последњих било јаче, а да ли и боље?

Видеће се.

Напоменуто је раније, да године 1844. није било у Србији ни једне оделите школе за женску децу, него су женска деца, где их се паходило у школи, учила се за једно с мушком.

Тек од године 1845. почеше се појављивати по варошима у Србији и школе за женску децу оделито од мушких.¹ То би узрок те министарство просвете

¹ У I. Гласнику друштва србске словесности стр. 201—205. има један чланак од г. Јована Мариновића по коме би се могло рећи да је прва девојачка школа отворена у Србији 1847.

(попечитељство) 3. Јула 1846. П.м. 834. издаде акт, који назва:

„УСТРОВНИЕ ДЕВОЯЧКИ УЧИЛИШТА.“

Цел је тим училиштима, вели тај акт, „да девојчице најпужднија знанја у умном смотренію получе, да се, поредъ нравственогъ изображенія, са определењемъ своєга пола упознаду, а узъ то да се и у најпуждниимъ женскимъ пословима обуче.“

За оваке школе „пристављаће се лице женско,“ по што покаже испитомъ способност, а сведочанствима добро владање.

И ако је ово акт тек једнога мѣпистарства, и ако оно вели да хоће у дело да изведе одредбе закона од 23. Септембра 1844; опет се у њему течај учења у женским школама развлачи чак па 6 година и раздељује па три разреда а сваки разред па два одељења.

Женска деца овде се примају после навршене 5. године, а за мушку је закон одредио чак после 7. да се могу примити.

Време пре по дне одређено је за учење, а после по дне за женски рад.

За свих шест година прописано би да се учи оно што и у мушким школама, осим *српске граматике, земљописа, српске историје и стилистике.*

Од женског рада училио се: плести, шити и вестити оно што је понајпужније.

За доказ ономе што једном већ рекох за закон од 23. Септембра 1844., записно је прочитати и у овоме „устроєнію“ како се учитељке упућују да замењују граматiku, да попуњују то што нема српске историје,

земљописа и стилистике. Или писац ових наређења није знао коме их управља, или је мислио показати шта уме да напише, остављајући извршење чак потоњим појасима?¹

Ово „устројење“ оста у снази до 26. Јула 1860. П. № 2105, а тога дана министарство (понежитељство) просвете замени га наредбом којој су ово главне одредбе:

1, „да се деца у женске школе не примају док не наврше 6 година, а да се не држе више у школи како наврше 13 година (!).“

2, „учењ у женским школама да трае 5 година, и да се дели на 5 разреда.“

3, „испити да се држе само једном у години а не двапут, као у мушкима.“

4, „предмети за предавање нешто су ближе удешени са онима у мушким школама; али још нема српске граматике и земљописа, а српска историја учила се на изуст.“

¹ Ево те саме наредбе: „Ако граматика српска и не за ово училиште прописана онетъ ће дужностъ учительке бити ученице своје, особито у најстаријемъ разреду, на строй и свойство языка чинити внимателнииа, толкуюћи имъ како се речи образую, и како ставови постаю“ (!).

„Тако ће им исто при писаню (навластити диктандо) протолковати најглавнија правила правописаниа и стараће се, да се дѣвојке, колико толико, по њима управляю...“

„Будући е кодъ женскогъ пола *чувство* поглавита черта значајна зато ће се старати учителька, да и у самогъ предаваню на ово дѣйствуе, особито у предаваню обшты знаи, гдѣ разни предмети изъ повеснице, земљонисаниа, исторіе природе, правословіа и т. д. долазе и које ће предмете она са свакиимъ прилѣжаніемъ предавати“ (!).

5, за женски рад је јасније казано који у ком разреду да се учи.

Пада у очи што и ова наредба, божем истицање из закона за основне школе од 22 Августа 1857., присваја власт законодавцу, одређујући течај учења на 5 година место 3—4 и одбацујући полугодишње испите, који су прописани тим законом. Још се ова наредба разликује од старог „устројенија“, што свуд место пређе *девојачких* училишта даје име *женске* школе (?).

Међу тим још је 27. Септ. 1857.¹ (В. № 1296.) изашао био један закон, да се женска деца не само не смеју учити за једно с мушком, него и зграде школске за женску децу да не смеју бити у једној оградни!!

Године 1859. Новембра 6. П. № 2931. попечитељство просвете расписа свима начелствима, да упитају народ: како жели да му се основне школе уреде? Само пак оно састави једну велику комисију (од 25 чланова), која изради један пројет за све школе у Србији, по тај пије доцније остварен, него је просто остављен у архиву. Одговори начелништва већином садрже мишљења за месна питања, а за општа начела народ са свим оставља влади како да уреди школе.²

После свега што поређасмо да је рађено у просветној струци за основне школе, вреди разгледати какви су последици били од тога рада. То пак најбоље можемо видети из извештаја који министар просвете и цркв. дела, г. К. Цукић, поднесе в. св. Кнезу 30. Априла 1863. П. № 1230.³

¹ Збор. X. 79.

² Сва ова акта налазе се у Ф. X. 1863. арх. № 1743. к. 88.

³ Српске Новине од 1863. број 72. 73. и 74.

Ево података, које находимо у том министарском акту, и то за годину 1862:

Број	Г д о	школа		учи- теља	учите- љака	учени- ка	уче- ница
		мушк.	женс.				
1	У округу алексин.	10	1	14	1	429	31
2	" вароши Беогр.	5	4	11	7	577	381
3	" београде. окр.	28	—	28	—	504	—
4	" ваљевском "	21	2	22	2	484	45
5	" књажевач. "	9	1	11	1	500	30
6	" крагујевач. "	24	1	28	2	774	74
7	" крајинском "	20	3	22	3	652	86
8	" крушевач. "	9	1	12	1	334	60
9	" подринс. "	13	1	14	1	347	39
10	" пожарев. "	30	2	35	3	1048	139
11	" рудничком "	12	1	15	1	182	22
12	" смедеревс. "	14	2	17	3	443	96
13	" ужичком "	12	1	15	1	523	33
14	" црпоречком "	13	1	15	1	502	35
15	" чачанском "	10	2	13	2	317	50
16	" шабачком "	22	1	25	2	819	102
17	" љуприје. "	10	3	15	3	515	80
18	" Јагодинс. "	11	1	15	2	399	38
У	Србији свега	273	28	327	36	9349	1376

У истом извештају даље стоји ово: „данас у Србији има 92 зданија школска тако лена и целисходна, да не само како ваља одговарају намењеној цели, него још свакој земљи на понос служити могу; 68 њих је која су такође добра, али нису од „тврде грађе“ па-чињена, остале пак школе слабије су.“

Находећи да је за многе сеоске општине теретно подићи школе тврдо зидане, министар примећује да би било боље, „не тражити да те зграде буду од тврде грађе, него је довољно да представе довољне гаранције за здравље и за удесан смештај ученика и учитеља, па ма биле и од слабог материјала.“

Не дуго после овога извештаја, на име 11. Септембра 1863, јави се „*законъ устройства основни школа*“, ¹ који данас важи.

У првом §. овога закона каже се, да се у основнимъ школама има учити, као главно: *наука христјанска, читанъ, исанъ, рачунанъ и поянъ*. А ако би, окром тога, још што требало предавати, из којих књига и како, одредиће министар просвете и црквених дела.

Још није написан шири програм предавања у основним школама, већ се највише ради по ономе од 30 Јула 1850. В.м. 1013 (Збор. V. 264—269), који је, ето, преживео ² два школска устројства па влада и при трећему, иако би му се имало забавити да је веома оскудан за данашње доба. У опом закону од 23. Септ. 1844. прописано је било за предавање у основној школи много, према ондашњим предавачима и средствима за обучавање. Доцније се то увиде у делу, и овим се законом (30. Јула 1850) смањи. А већ је сада време, да се онет увећа научна грађа у школи према садашњој могућности. Но нови закон о том не наређује ништа а настављења нема.

Основне школе, вели се даље у закону, могу бити по селима са три или са четири разреда а по варошима су свуда са четири (§. 3.).

Ово је голема добит за све варошке и имућне сеоске општине, које би желеле и могле да имају и IV. разред у својој средини.

¹ Зборник XVI. 54—63.

² Реч *преживео* не би се смела употребити за закон од 23. Септ. 1844. за основне школе, будући да он ни до данас није формално ни једним законом оглашен као укинут.

Да се где нова школа отвори овај закон не тражи 400 домова, већ јемства, да ће у њој бити увек најмање 25 ученика; премда се министру ставља у дужност да нигде не остави 400 домова бар без једне школе (§. 4.).

Овим је замењена она недоследност претходнога закона, који за села тражи 400 домова па да жртвује из фонда 100 талира на просвету, а према варошима допушта дати по 140—160, 180 до 200 талира не обзирући се на број домова. Но на министру лежи дужност, да бди, како би сви крајеви отаџбине колико је могуће равномерно били уживаоци народнога обучавања према своме плаћању у то име.

Дати дозвољење да се отвори нова школа може сам министар, како му се испуне ови услови: да је сместиште за школу и за учитеља удобно, да су све потребе за учење подмирене, и да се да уверење да ће у школи бити увек бар 25 ученика. Буџет пак за издржавање школа вотира, сваке године, законодавна власт, докле је по старом закону отварање школа по варошима зависило „одъ совета и князя“ а буџет је склапало само „попечитељство“.

Ни у овом закону није изречена обавезност учења, него та дужност или, можда боље, право припада имућним и задружним кућама (§. 5.). Али су задржане пређашње таксе за неуредно слање деце у школу и за ненабављање школских потреба (§. §. 6 и 7.).

Сиромашној деци, која у школу иду, дужна је општина набавити што им треба за учење (§. 9.).

Школска година дели се на два течаја; а за главни школски одмор одређује се месец Јул цео.

§. 13. овога закона ставља у изглед да се доцнијим законом уреди питање о надзору основних школа. До сада још стоји на старом, т. ј. секретари министарства походе школе, и разлика је данас само у том, што их је пре било четири, а сада су тек двојица.¹

Мјесну контролу овај закон веома олабави, оставивши да мјесне *старатеље* бира и утврђује сама полицајна власт, и да се они старају једино за материјалне потребе школске. Ово је једна од најслабијих страна овога закона.

Испити над онима који траже учитељство остали су и даље, по министар је овлашћен да може лица, која су свршила с добрим напретком педагогијску школу, или лицеј, или семинарију, или гимназију, ослободити од испита, ако је ипаче уверен о њиховој способности (§. 14.).

Учитељске плате подељене су на десет класа, од којих

Прва	има 300 талира, и може у њу бити постављено њих 10 учитеља
Друга	има 275 и може бити њих 15 "
Трећа	има 250 " " " " 20 "
Четврта	" 225 " " " " 25 "
Пета	" 200 " " " " 30 "
Шеста	" 180 " " " " 40 "
Седма	" 160 " " " " 50 "
Осма	" 140 " " " " 70 "
Девета	" 120 " " " " 100 "
Десета	" 100 " " " " неодређен.

¹ Међу тим школе се походе сваке године; те још године 1862. 1863 и 1864. многе су биле по два пута виђене, јер су, по наредби министра, секретари и у јесен излазили те се уверавали о стању, у каквом се започињу школе. То је било од врло добрих последица за учење.

Ове класе нису везане за места, него се дају према лицу, које заслужује унапређење, не гледајући где је оно учитељ, у селу или у вароши.

Окром тога, учитељи и учитељке добише, овим законом (§. 20.) и право на пензију за себе и за своју породицу, после десет година своје службе, и то за себе од 30—60, а за породицу од 15—60 талира годишње. Ни за једну ни за другу нису дужни ништа од своје плате за живота улагати. Но ова ствар скоро ће се моћи боље уредити; јер је још в. госпођинска народна скупштина (1864.) одлучила, да се повећа сума новаца из државне касе одвоји на основање фонда за пензије удовица и сирочади свештеника и учитеља. Сад се очекује само закон о тој ствари. К томе ваља додати и право на посмртну плату, које им је било још раније дато.¹

У опште за овај закон могло би се рећи да је сувише лаконичан: није се хтео пуштати у појединости као претходници му, а није ни општа начела сва срећно подухватио, тако да се, при извршивању, веома често тегобе представљају. Чему би се можда и помогло да су написане опширне инструкције за његово вршење.

Ми смо раније видели какав је распоред предмета био учињен за основне школе још 30. Јула 1850. Он је остао у снази све до данас, само су неке измене учињене веће или мање посебице, а цео распоред од једном још није мењан, као што и рекосмо мало пре.

За женске пак школе под 18. Августа 1865. Ц.М. 2496. прописано је да се предаје ово што иде:

¹ По решењу од 15. Дек. 1859. В.М. 5436. Збор. XII. 114. И за учитељке по решењу од 18. Јануара 1860. В.М. 150. Збор. XIII. 4.

У *првом разреду*, *I. течаја*: Штица и буквар; познавање слова, изговарање појединих слова и лагано читање; писање слова и слогова на табли; бројање и писање бројева до највеће стотине (999); молитва *оче наш*. — *II. течаја*: Читање из буквара српско и словенско; писање речи на табли и по прегледаоници; писање бројева до највеће хиљаде (9999); молитва *богородице дјеве*. Од женског рада: плетење разно (с једном и с пет игала).

У *другом разреду*, *I. течаја*: Читање из прве читанке: писање по прегледаоници; прва два вида простих рачуна, с таблицама; мала црквена историја (стари завет); прва знања, глава прва на изуст, а глава друга само да се често чита, но из те главе §. 2. „о чувствима“ да се учи на памет; *вјерују*. — *II. течаја*: Читање из прве читанке; продужење писања; друге два вида простих рачуна с таблицама; из свештене историје нови завет; прва знања, глава трећа на памет а глава четврта да се чита до §. 9., одатле на памет; десет божјих заповести; белн вез.

У *трећем разреду*, *I. течаја*: Друга читанка; писање по прегледаоници и по казивању; из рачупице преобраћање и прва два вида разноимених бројева; катихизис до 7 чл. вере; прва знања; земљопис математички и природни (с мапом). — *II. течаја*: Продужење тих истих предмета. Од женског рада: шарени вез (с вуницом, перлама и т. д.).

У *четвртом разреду*, *I. течаја*: Читање из српске историје, и из треће читанке (до пола у обе књиге); писање по казивању (из писмених састава); повторање сва четири вида разноимених бројева; мала срп-

ска граматика до глагола; земљопис Србије (с мапом), катихизис: други део до трећег. — *II. течаја*: Продужење читања из истих књига, а тако и писање; просто правило тројно; катихизис: део трећи; српска граматика до синтаксе; земљопис европске турске; кројење и шивење кошуља (а где је могуће, и хаљина).

Место четвртка, бива одмор у суботу после по дне.

Овим је замењена она наредба од 25. Јула 1860. II. № 2105.

Да видимо какве бројеве показује статистика школска у Србији после издања закона од 11. Септембра, 1863. који је у велике олакшао отварање школа. А то находимо опет у извештају министра просвете који он даде народној михољској скупштини, држаној у Крагујевцу ове 1867. године (№ 2948):

Број	Г д о	школа		учи-теља	учите-љака	уче-ника	уче-ница.
		мушк.	жене.				
1	У округу алексин.	12	2	15	2	497	73
2	" вароши Беогр.	6	6	13	10	617	521
3	" окр. београд.	34	1	34	1	1035	22
4	" " ваљевском	21	2	26	3	882	100
5	" " јагодине.	15	1	19	3	580	124
6	" " књажев.	11	1	13	1	607	45
7	" " крагујев.	31	2	39	4	1394	141
8	" " крајине.	22	3	27	4	1005	119
9	" " крушевач.	13	2	18	3	721	88
10	" " подрине.	10	2	11	2	335	52
11	" " пожарев.	57	2	65	5	2334	190
12	" " рудничком	15	1	16	1	569	27
13	" " смедереве.	19	2	24	4	885	136
14	" " ужичком	12	1	19	1	832	48
15	" " црнобеч.	15	1	17	1	711	57
16	" " чачанском	11	2	15	2	546	46
17	" " шабачком	26	1	30	3	1085	109
18	" " бујинце.	10	3	16	3	724	150
У	Србији има свега	343	35	417	53	15359	2048

Дакле за четири године отворено је нових 70 школа мушких; 7 женских; и заучило се 6010 ученика и 672 учешнице више.

Од садашњих 417 учитеља и 53 учитељке на крају школске 1867. године беху 3 у првој класи (по 300 талира), 2 у другој (по 275 т.), 2 у трећој (по 250 т.), 9 у четвртој (по 225 т.), 12 у петој (по 200 т.), 36 у шестој (по 180 т.), 45 у седмој (по 160 т.), 58 у осмој (по 140 т.), 77 у деветој (по 120 т.), а сви остали су у десетој класи (по 100 талира).

Ако бисмо хтели поделити учитеље одакле је који родом и шта је учио, добили бисмо ове бројеве: њих 141 су из Аустрије који су се врло различито спремали у својој младости; 13 њих су из Турске, али су се, већином, учили у нашим заводима, у Србији; 1 из Пруске, а сви други су из Србије родом а по спремању овако се деле: 162 изишли су из београдске богословије; 106 из гимназије или из тргов. школе; 10 из земљоделске топчидерске школе; 7 из велике школе; а 26 њих стари су учитељи, који су само основне школе учили.

По пропису, у свакој школи ваља да имају: црне краснописне таблице за прегледање при писању; земљовиди (српски штампани у Београду) општи, од свих пет делова света и од српских земаља; по две велике табле (једна с линијама за писање, а једна за рачун); велика штица, мале штице; сахат; орман; два протокола (један за уписивање ђака и оцену њихова напредовања, а други за преписивање школских наредба). —

Примедба: Буџет за основне школе прилаже се на крају овога дела, као део целог буџета просветне струке

Биће праведно поменути све оне људе, који су, вршећи непосредан надзор над основним школама, и путујући кроз дуже или краће време, сваке године, по Србији, имали више или мање утицаја на стање тих народних учioniца.

Од таквих људи на првом је месту:

1. *Петар Радвановић*, који умре у Београду, 3. Марта 1857. године.

Он је постављен за директора нормалних школа још 21. Марта 1836. године и са малим променама,¹ готово до смрти, остао је у том послу.

После њега долази:

2. *Борђе Зорић*, који би постављен за другог директора, 23. Септембра 1839. и оста у том до смрти.

3. *Димитрије Исаиловић*, поста директор основних школа године 1843. али није путовао никако по школама, него је место тога израђивао школске књиге (управо речнице).

У књигама министар. просвете наводи се записано, да је неки

4. *Тимотије Милашиновић*, из Нов. Сада постављен 24. Јуна 1841. В.м 832., за директора основних школа. Године 1842. оставио је службу и отишао на-траг у Аустрију и тамо умро у Н. Саду.

Од 22. Фебруара 1845. поста директор

5. *Др. Милован Сиасић* који је које као директор, које као секретар I. класе које као начелник пошечитељства просвете, остао у тој служби, т. ј. имао

¹ Био је неко кратко време професор у лицеју, неко време секретар у попечитељству, неко време председник чачанског суда.

непосредан утицај и надзор над школама, до 23. Фебруара 1859. године.

6. *Милан А. Симић*, као секретар I. класе 1. Новембра 1857. по он пије путовао.

7. *Димитрије Атанацковић*, секретар II. класе, и I. класе од 1. Новембра 1857. до 2. Маја 1862.

8. *Љубомир П. Ненадовић*, најпре секретар II. од 1. Новембра 1857. И од 1. Новембра 1859. као начелник (а неко време као привремени заступник управитеља просвете) све до сада.

9. *Сава Сретеновић*, као секретар II. и I. класе од 18. Априла 1858. до данас.

10. *Димитрије Нешић*, од 23. Фебруара 1859. до 26. Септембра 1862., као секретар II. класе.

11. *Никола Новаковић*, као секретар II. класе, од 23. Фебруара 1859. до 27. Јула 1863.¹

12. *Милан Ђ. Милићевић*, као секретар I. класе од 2. Маја 1862. до данас.

Окром ових, којима је похођење школа било нарочита дужност, још су, по потреби, одређивани били те школе обилазили ови људи:

1. *Коста Бранковић*, у два маха; године 1838. и 1839. (П.м. 1016)

2. *Јован Туцаковић*, (П.м. 1817) 1839.

3. *Алимпије Васиљевић*, године 1858.

4. *Коста Црногорац*, 1860.

5. *Коста Јовановић*, 1861. и

6. *Милорад Поповић*, 1867.

Свако овако путовање по школама, колико год је за визитатора обавештавање о стању у коме их на-

¹ Тога дана умре у Београду.

ходи, исто је толико било за школе прилика када им се усмено објашњава дух и правац, кога треба у своме раду да се држе.

По чему била би нека празнина, ако ми, у својему говору о школама, не бисмо споменули и те чињенице.

II.

НЕДЕЉНЕ ШКОЛЕ.

Неколико родољуба, а на име Сава Јовић, син-
ђео; Теодосије Мраовић, професор у богословији; Ата-
насије Николић; др. Јан. Шафарик; Коста Бранко-
вић; Исидор Стојаковић; Димитрије Томић; и Срђ
Никодић, 12. Јуна, 1845. године, замолеше се писмено
попечитељству просвете, да им дозволи да отворе у
Београду *недељне школе* „у којима ће момчад, као
научници (чираци), калфе, занатлије и слуге, у дане
недељне, после по дне, од два до четири сахата, нај-
потребнија знања присвојити моћи.“ Уз ову молбу они
су приложили и пројет уређења те школе и план за
предавања. По овоме, речена би школа била од три
класе од којих

У првој се имало предавати читање, писање и ка-
тихизис;

У другој: читање, писање, рачуница и „правоуче-
није.“

У трећој: о дужностима српског грађанина, рачун,
и нешто о свету и о природи.

Овај предлог попечитељство „похваљујући одо-
бри“ под 5. Јула те исте године (М. 671). Уз то одо

брење, оно прописа и уређење те школе користивши се основима, које су му именовани патриоти поднели.

По овоме, школе су ове отворене, по свој прилици, 1. Септембра те 1845. године, јер се тим даном започињала њихова година.

Ради те школе написао је Исидор Стојановић свој „*Брзоукій Вукваръ*“, ¹ који је наштампан и постао имаће наше књижевности. Саставно је и Атанасије Никוליћ *недељна предавања*, т. ј. оно што им је читао о дужностима грађанским, поделио је на недеље и спремио за штампу; али не знам да ли је тај састав угледао света.

Не зна се колико се ђака у почетку уписало, колико ли се њих користило од овога родољубачког труда, као што се није могло наћи ни кад су баш престала та предавања. Но г. др. Шафарик каже, да су трајала до васкрса, следеће 1846. године.

Године 1859, Децембра 2, попечитељ просвете, др. Д. Матић, предложи кнезу Милошу, да се, „заведе у Београду *недељна школа за шегрте и калфе*, и да се та школа, ако буде потребно, подели на два разреда, а време за учење да буде само недељно и то по што се служба у цркви сврши, па до по дне или после по дне. Мајстори и трговци да се управитељством вароши Београда позову да своје шегрте и калфе у то и тако нерадно време на обучавање шиљу; за место, где ће та школа бити, као и за лица, која ће предавати у њој, да се остави попечитељству просвете да оно то нареди.“ ²

¹ Глед. Гласник I. стр. 247—258.

² П. № 3507. од 1859. год. Предавања примили су се, чини ми се: гг. Љубомир П. Пенадовић, Димитрије Нешић, Алимпије Васи-

На ово, кнежево представништво 9. Декем. те исте године (В.М. 5377.) одговори, да кнез Милош одобрава предлог попечитељства просвете, и да је оно паредило да попечитељство унутрашњих дела заповеди управитељству вароши Београда, да позове трговце и мајсторе да своје шегрте и калфе шаљу на учење.¹

По овоме *недељна је школа у Београду* отворена с великом свечапошћу 17. Јануара 1860.² године. Деце, или већ оних који су хтели учити се, било је, у први мах, доста, а после је све ишло на мањак, докле у пролеће те године не бејаше ни једнога у школи.

Осим Београда, јављано је из више места у Србији да хоће неки и неки да се приме тога труда да отворе недељну школу, а на име: у Шапцу, Ваљеву, Јагодини, Текији, Лозници, Руприји, „Књажевцу“ Ужицу, Смедереву, Обреновцу, Алексинцу, Свилајинцу, Ивањници, и у Крушевцу. Г. Д. Матић је, докле год беше попечитељ, живо настојавао да се учитељи и свештеници свуда по Србији примају труда да предају у недељним школама. Не зна се време кад је та мисао са свим престала бити дело, тек у књигама минист. просвете, за 1860. годину, говори се о крушевачкој недељној школи најдоцније, и то од 23. Марта до 19. Маја. А ево шта:

23. Марта 1860. пише ичелништво крушевачко попечитељству просвете, да општина крушевачка жели да отвори *недељну школу*, у којој су се примили пре-

левић, свештеник Станко Димитријевић, по то је било по непосредној наредби попечитеља Матића а у актина нема о том ништа.

¹ П.М. 3620 у архиви минист. просвете.

² Србске новине од 1860. бр. 8.

давања бесплатно учитељи и свештеници мѣсни. Попечитељство, 26. Марта II. № 980. одобри ту намеру и изјави своју захвалност свима онима који су помогли ту ствар.

19. Маја, те исте године, јавља¹ начелништво попечитељству, да је изјавило захвалност општини крушевачкој и њезиним учитељима и свештеницима, а за саму школу вели ово: „У недељну школу уписано је било неколико ученика, па и ови су сада, при свему настојавању оvd. полиц. власти, престали посештавати школу, и тако за сада ништа не може бити од недељне школе; за то што се нико не може да намора, да свога слугу даје у школу, и што се сваки изговара, „да је слугу узео да га служи, а не да га даје у школу.“

III.

ЗЕМЉОДЕЛСКА ШКОЛА У ТОПЧИДЕРУ.

Године 1853., Јануара 10, (В. № 22.)² изиде закон о урѣђењу једне школе у Топчидеру, којој беше намера „да поправи и узвиси пренебрегнуто земљоделје и скотоводство³ нашег отечества.“

Школа ова издржавала се најпре из особитог фонда, који се купио прирезом од сваке пореске главе

¹ Акт начелништва крушевачког од 19. Маја 1860. № 1875; — у архиви минист. просв. и цркв. дела II. № 1747. од 1860. год. Ф. V. арх. № 746.

² Зборник VII, стр. 2—12.

³ Код лене речи *сточарство*, не знам коме паде на ум, да овако назове нашу стоку. Ми у скотове бројимо само оно што се *коти*, и што је *скотно*, а никако овце, козе, краве, свиње и т. д.

по 1 грош чар. на годину; а доцније, кад би устаповљен општи прирез од 2 цванцика на фонад школски, прекраћен је овај прирез од 1 гроша, па се и ова школа издржавала из школскога фонда.

Течај учења трајао је две године, а предавало се, осим науке о земљодељу и сточарству, нешто из хришћанске науке, читање, писање и рачун. (2 и 7).

У школу су се примали младићи, који су навршили бар 16 година, који су били телом кренки и здрави, и који су добро свршили основну школу у селу (1. §.).

Ученика је примљено прве године из свакога среза по 1, те према ондашњем броју срезова, излази равно 55; а сваке следеће године по два пута толико. Они су сви живели и хранили се заједно.

Окром другога, сваке недеље су се и у војној вештини обучавали.

По свршетку испита, најбољи ђаци добијали су награде у новцу; доцније су им давани у награду и добри бикови и друга стока и земљоделска оруђа.¹

Управитељ и професори ове школе имали су сва права која су дана била професорима других школа у Србији.

Учење се почело о Ђурђеву дне 1853. године, и продужено је до у зиму године 1859., када ученици бише распуштени кућама и школа се затвори са свим.²

¹ У Србским новинама од 1855. године, под 19. Фебруара, има јадан допис о земљоделској топчидерској школи, где се помиње нека наредба кнежева, да се на испите у тој школи о Ђурђеву дне . 1854. дозову кметови из три округа. И тако је урађено.

² Актом кнежева местозаступника Г. Стевче Михаиловића, од 9. Јануара, 1859. М. № 15.

За трајања овога завода учило се у њему, од прилике до 350 младина, од којих су неки сада учитељи, неки су отишли и у друге државне службе, а неки су се вратили кућама где, већином, црпући благо из недара мајке земље с благодарношћу помињу земљоделску топчидерску школу, на коју су можда по некад и ви-кали као ђаци.

У овој школи највише је радио а и највише више повукао г. *Атанасије Николић*, ондашњи начелник а доцније помоћник министра унутрашњих дела. После њега ваља поменути: *Радојинцу Шарчевића*, *Владимира Јовановића*, као управитеље; а *Јосифа Пецића*, *Милана Миловука*, *Јована Димовића*, и *Стевана Поповића*, као професоре те школе. —

Под 18. Марта, исте 1859. год. № 307., државни савет беше позвао попечитељство просвете да му јави мисли ли, да се може сјединити *педагогијска и земљоделска школа*, па да даје и образоване земљоделце и добре учитеље за основне школе?

На то попечитељство одговори, под 31. Марта 1859. год. П. № 679, и изрази свом живошћу жељу за подигнуће педагогијске школе; али одсечно одбија мисао да се педагогијска и земљоделска школа споје.

После тога ствар се стишала и о земљоделској школи не находимо спомена.

Могуће је, и веома је вероватно, да је у школи овој било недостатака, но свакојакo би било боље попунити недостатке, него, затирући мише, сагорети кућу. Но у тренутцима брзога народнога рада, кад је страст најближи саветодавац, често се уради нешто што доцнији појаси жале и тешко могу да поправе.

Може бити да није било свих услова, без којих овака школа не може да опстане, а то је оно што обично речемо, до јој још није било време у нас; по свакојако већ сâм покушај тај, да су брижљиво сабирани и чувани њиме стечени опити, могао нам је бити од велике користи.

После земљоделске топчидерске школе биће најприличније да се помене

ЗАНАТЛИЈСКА ШКОЛА У КРАГУЈЕВЦУ.

Која је, по наредби кнежевој од 30. Августа 1862.¹ године, отворена уз крагујевачке војне радioniце, за све ковачке, дрводељске и сарачке занате.

Ово су главне наредбе за ту учионицу:

1. У ту школу примају се младићи не млађи од 13, ништи старији од 20 година;

2. Младићи ти остају у школи као шегрти 3—4 године, па постају калфе;

3. Војни министар наређује шта ће они још, осим дотичнога заната, учити и какве ће испите полагати;

4. Они живе и држе се као сваки војници;

5. Кад постану калфе плаћа им се за прве две године од 1—5 талира месечно, сирому заслуге у радioniци; друге две године, може плата, према заслуги, доћи и до 8 талира. После тога они постају слободни и сваки ради по погодби.

Сад их тамо има од 96—120. И летос ми управник топодивнице показа једнога од тих младића за ког рече, да би оно што он на једном топу за дан уради, кад би се плаћало по погодби, стало неколико дуката.

¹ Збор. XV. стр. 147—149.

IV.

ВИША ЖЕНСКА ШКОЛА.

Остављајући основне школе и прелазећи к средњим заводима находим да је приличније овде проговорити о овој школи.

Ја раније казах да све наше основне женске школе не иду у старину даље од 1846. године. Но и ако су скорашње постањем, ипак су се оне брзо рашириле по свима варошима у Србији, а у Београду се све живље осећала потреба дати женскињу и више образовање.

Да попуни ту оскудицу јави се закон од 17. Јуна 1863 (П. М. 1579.)¹ у коме је „Устројство више женске школе у Београду.“

Закон тај овако одређује намену те школе: „Пореди образовања женске младежи у знањима вишим него што се у основним школама учи, а нарочито поради припреме одраслијих девојака за учитељке основних женских школа оснива се у Београду виша женска школа“ (§. 1.).

У почетку школа ова би отворена са три разреда; но доцније, 20. Априла 1866., додат јој и четврти разред, те тако сада цео течај учења траје четири године.

Као редовно у овој се школи предаје: Хришћанска наука; српски језик с литературом; општа и српска историја и земљопис; јестаствене науке; рачуница; педагогика с методиком и дијететиком; крснопис; женски рад; играње и вештина готовити јела (§. 3.).

¹ Зборник XVI, 35.

Но министар просвете и црквених дела може дозволити (§. 4.) да се предају још неке полезне науке и вештине, као ванредни предмети, за које ће ученице, које их узуче, плаћати по нешто. Равним начином може се дозволити да се неке ученице, о својему трошку, издржавају у самоме том заводу; али мисао та још није извршена, с тога што довољна смештишта нема. То је узрок те школа ова за сада подмирује готово тек потребу самога Београда а не целе земље.

Школа се ова издржава из школског фонда.

Прве године по установљењу (школске 1864. г.) уписало се у вишу женску школу,

	у I разред	93	а свршило	74
Године 1865	" I разред	78	"	65
	" II "	53	"	46
Године 1866	" I "	73	"	54
	" II "	35	"	34
	" III "	45	"	41
Године 1867	" I "	38	"	33
	" II "	32	"	30
	" III "	27	"	22

Од 15. Авг. школске 1867 $\frac{1}{2}$ године отворен је и IV разред, и за ту годину уписало се у I раз. 40, у II 24, у III 29, и у IV 21 = 114 ученица.

Година школска и овде се дели на два течаја: зимњи и летњи. Одговори ученица бележе се, као и у свим вишим школама, бројевима: 1, 2, 3, 4, 5 = рђав, слаб, добар, врло добар, одличан.

Предаје се:

У I разреду: Пространија свештена историја;

српска граматика (до синтаксе); математички па по том физички земљопис (онако како се и у гимназији предаје); јестаственица; минералогија. Из рачунице: сабирање, одузимање, мпожење и деоба равноимених количина; таблице; мере; и сва четири вида разноимених бројева; краснопис; цртање, играње и гимнастика.

У *II разреду*: Пространији катихизис, који је и за гимназије; српска синтакса (правила данашњег правописа, претварање слова, знаци препињања, производство речи); земљопис општи целога света; јестаственица: зоологија; рачун; општа историја стара; краснопис; цртање; играње и гимнастика.

У *III разреду*: Катихизис II и III део; српски језик: грађанска стилистика теоретично и практично; политички земљопис Европе; рачун; популарна физика с опитима; општа историја средња и нова; дијететика; краснопис; цртање; играње и гимнастика.

У *IV разреду*: Нравствена богословија; српски језик: теорија поезије; политички земљопис свих делова света осим Европе; рачун: почетци алгебре; општа историја најновија; популарна хемија с опитима; педагогика; српска и општа литература; историја Срба са земљописом; домаћа технологија с опитима; методика; цртање; играње и гимнастика.

Осим тих редовних предмета предаје се још: свирање на клавиру, певање, и језици: немачки и француски и то само оним ученицама, које то жеде и плате, а плаћа се: за клавир 60 гроша, за немачки језик 6, за француски 9 гр. а за певање 12 гроша месечно. И за цртање плаћало се по 20 гроша, по по наредби ми-

инистра, која је са свим на своме месту, ова вештина долази у редовне предмете од 1. Новембра ове 1867. године.

За предавање језика узима се најмање три часа на недељу а поред тога три часа и за конверзацију. За певање два а за клавир опет три часа на недељу.

Из оних предмета који би дозвољавали задатке без помоћи учитеља, такви ће се и задавати, које ће ученице, мимо прописаних у школи часова, израђивати било у школи било код куће.

Школски часови преко целе године ово су:

Пре по дне од 8 — 12 сахата.

После по дне (од половине Октобра до половине Фебруара) од 2 — 4, и (од половине Фебруара до половине Октобра) од 3 — 6 сахата.

За цело време школских часова имају се налазити у заводу све ученице, све класне учитељке, помоћнице и управитељка.

Распоред радова на школске часове удешава се тако, да предавања која више видела потребују као писање, вез и цртање падају у сахате, који су довољно видни, а с друге стране да предмети који не потребују душевнога напрезања, или који дозвољавају телесно кретање, а и сам одмор и забава, падају на средње часове, како ученице не би никад више од два часа с душевним напрезањем у школи седети морале.

И поред тога после сваког часа деца се пуштају на 5 — 10 минута бар у ходник, а у лепо време и у парку, те послужитељи за то време прозоре отварају и школе проветравају.

Од женског рада учи се: *У I разреду*: сваковрсно плетење и бели вез; *у II разреду*: шарени вез; *у III разреду*: просто шивење; а *у IV*: кројење и фино шивење, прање и глађење перива.

Најмање часова за женски рад ваља да буде у сваком разреду по 6 на недељу.

Управитељци се изреком ставља у дужност да мотри да ученице пауче оно што уче, да ученице које слабо напредују одвраћа од напредних предмета, а ако ни то не помогне да их и из завода искључи.

За успевање у страним језицима потребно је повторавање и разговор с ученицама, што ваља да чине учитељи и учитељке. Све што би томе сметало управитељка ваља да отклања или да и министру јави, ако сама не би била власна.

Играње и, на неугодном времену, гимнастика (шведска) држаће се у соби за то угодној; иначе шведска гимнастика с гвожђем или без њега и полу прилична слободна гимнастика у парку, на каквој рудини, где и пушке справе ваља да буду наменствене. Гимнастика се не сматра као вештина већ више као средство, које здрављу гове, те се у виду забаве и има омиљити ученицама. Справе за гимнастику пабављају се и обдржавају из канцеларијских трошкова.

Помоћнице учитељака зову се ученице, које се ту спремају за учитељке. Неке од њих имају од министарства и новчану награду за труд у име „благодејања.“

Дисциплина у заводу поверена је управитељци и врши се, за сад, по аналогји школских закона за ученике гимназије прописаних.

Казне које се могу којој ученици више женске школе одсудити, ове су: укор, стојање ван клупе, замена игре радом, одлучење од јавног или приватног учења до годину дана и искључење из школе. Мање казне одређује сама управитељка, веће у договору с учитељкама; но казна искључења извршује се тек по одобрењу министра.

Управитељка је дужна свакад, на питање, извештавати родитеље и старатеље о напредовању и владању женске деце и пунила; а и, без питања, у случају кад би деца у владању или учењу, мимо очекивања, почела заостајати.

О повцима, који долазе од предавања ванредних предмета, има се водити тачни рачун, и они ће се трошити на потребе заводне, по претходном одобрењу министра.

Све што доведе побројасмо о унутрашњој управи више женске школе, узето је из акта Министра просв. и цркв. дела од 9. Септембра 1866. № 2107.

Школа ова има већ приличне збирке оруђа за олакшавање у предавању природних и математичких наука.¹

Виша женска школа, одмах по својему постању, добила је за управитељку *Катарину Борфевикеву*, која се додичије удала за *М. Миловука*. Она се учила у Николајеву у Русији, а положила је испит и добила диплому на Ришељевском лицеју = сада универзитету

¹. Акт. Мин. просвете од 4. Дек. II. № 3708, 1866; и по II. № 1241 од 1867.

— у Одеси. Она и сада има управу тога завода у својим рукама и предаје француски језик, певање, педагогичку и методичку.

Науку хришћанску предавао је, у почетку, архимандрит *Теодосије Мраовић*, а сада ђакон *Милутин Стокић*.

Српски језик и литературу *Владимир Вујић*, професор у богословији.

Општу и српску историју предавао је пређе Др. *Јанко Шафарик* и *Јанићије Поповић*, а сада *Стојан Бошковић*, професор у београдској гимназији;

Јестаственицу предаје *Коста Црногорац*, професор у београдској полугимназији;

Физичку, хемију, дијететику предаје др. *Милан Јовановић*;

Краснопис директор *Ђ. Малетић* и *Петар Рерић*; последњи предаје и цртање.

Земљопис је предавао у почетку *Димитрије Балаитски*, професор у београдској гимназији, а сада *Стојан Марковић*, професор у реалци, који предаје и рачуницу у вишим разредима; а у нижима *Евџина Векеџка*.

Немачки језик и српску стилистику *Перса Пинтеровићева* а

Клавир *Антоније Шулиц*.

Примедба: Буџет ове школе наћи ће се на крају, као део буџета за сву просветну струку.

V.

РЕАЛКЕ.

Пре него што кажемо како данас стоје у Србији школе од ове врсте, умесно је загледати у прошлост њихову.

Године 1844., као део оног закона о школама, издатог 23. Септембра,¹ јави се прва законодавна наредба, да се у Београду отвори „последно трговачко училиште“. Цељ овој школи, као што се из самог имена види, бејаше: да спреми ваљане трговце и занатлије у земљи.

Течај наука трајао је три године, а предавало се ово: српски, немачки и грчки језик, рачуница, земљопис, књиговодство, економија и технологија, геометрија, цртање и хришћанска наука (§. 34).

Професори² су примали плату из државне касе а нису се бројали у ред чиновника, по што је била намера владе да ту школу стави на терет београдској општини, но само за прво време узела је била на се трошкове.

Управу над овом школом сâм закон даде једном од главних управитеља основних школа, који за онда у Београду беше Петар Радовановић, доцније 14. Децембра 1848. (П.м. 1223) по својој молби, постављен јој би за управитеља г. Јован Гавриловић, ондашњи начелник промишљености у мин. Финанције. Он је остао у том заводу до 13. Марта 1853. (П.м. 168). За то време старао се свакојако да уведе поредак у

¹ Збор. П. 328—330.

² Звали су се учитељи.

школу и да је унапреди што се за онда боље могло.¹ Но не могав се сложити са Платоном Симоновићем, који, међу тим, поста главни инспектор свију школа, он остави дужност, коју је без икакве накнаде толике године вршио. И 1. Априла 1853. П.М. 419. постављен би за управитеља трговачкој школи, Лука Павловић, директор београдске гимназије. Тако је управа те школе прешла на гимназијског директора и остала при истоме све до године 1858.

Године пак 1858. неке прилике доведоше овамо неког Ф. Нигриса, који изради нов план за ову школу. План овај би предложен савету, али комисија, која га тамо прегледа, изрази се против њега. Међу тим утицај Нигриса на решавајуће личности беше толико јак, да 11. Августа, 1858. В.М. 967. изиде кнежево решење, у којему је главно ово:

„Нигрисов план прима се привремено, да он по њему школу уреди те да се види какве ће плоде допети;

„Заведућу томе даје се директор, четирь професора, два помоћника и два учитеља (за краснопис и за релгију). Директори и професори чиновници су као и гимназијски професори; а помоћнике и учитеље поставља само министарство.

„На научна средства одобрава се из државне касе 1500 талира, али да се сума та изузме тек у течају две године. И

„од предложених језика да се предају само: италијански и немачки.

¹ У акту мин. просвете од год. 1853. П.М. 168. виде се све услуге и поправке које је г. Гавриловић трговачкој школи чинио из једине ревности и жеље да је унапреди.

Цељ ове Нигрисове школе означавала се самим његовим програмом, у ком за предавање беше прописано: наука хришћанска; трговачки земљопис; историја трговине; наука о трговини; познавање робе; трговачка аритметика; природна историја; физика; хемија и технологија; законодавство за трговину и радност; степографија, по Габелсбергу; историја заната и изналазака; енциклопедија вештина и наука; практични трговачки коптоар; красноречје, по америчанском начину и језици: српски, немачки и италијански.

Течај учења био би четири године, али због малог броја ученика (њих 41,) 1862. године беше само три разреда.

Управа је била предана самом Ф. Нигрису.

Није трајало дуго а већ се опазнe неудеспост тога Нигрисова плана, те попечит. просвете 13. Авг. 1859. П.м. 2116. предложи савету нов пројект за уређење трговачке школе; по предлог тај оста без одговора.

Доцније, 10. Септембра 1863. П.м. 2703, министарство просвете поднесе државном савету и други пројект за преустројство те школе, која све једнако стојаше о оном привременом решењу од 11. Августа 1858. В.м. 967; па и тај предлог не би примљен на закопотворноме месту.

Беше јасно да ту школу ваља преустројити, но при свему томе, протеже се та ствар све до 9. Јуна 1865., када, на предлог министра просвете и црквених дела од 8. Маја 1865. м. 1081 изиде:

„Закон о устројству Реалке“, који дотадашњу „трговачку школу“ претвори у Реалку.

Цељ овој новој школи закон овако одређује: „да се у њој младеж обучава у полезним знањима за грађански живот, и да се спрема, у исто време, за слушање виших техничких наука“ (§. 11.).

Реалка има шест разреда и сваки се разред учи за годину дана, а година се дели на два течаја (§ 2.).

Директори и професори реалке заузимају, као државни чиновници, онај исти положај, који имају директори и професори у гимназијама.

Предаје се: хришћанска наука; српска граматика са стилистиком и кореспонденцијом; рачуница; земљопис математички, физички и политички; јестаственица; историја српског народа, с погледом на земљопис Србије; књиговодство; језици: немачки и француски; експериментална физика елементарна; основи хемије с општом технологијом најобичнијих заната; познавање најобичнијег рукоделског материјала и трговних еспапа; алгебра; геометрија; механика; елементарна хемија; наука о машинама; популарна народна економија; наука о земљоделству са шумарством и сточарством; архитектура; наука о трговини с трговачким законом и занатским редом; општа историја с погледом на земљопис; историја трговине и других заната; краснопис; цртање геометријско, и слободно; топографијско, и перспективно с цртањем машина; моделирање:

Окром тога још, као ванредни предмети, певање, музика, и гимнастика, према способности и вољи ученика (§. 5.)

Овлашћен законом (§. 6.) министар просвете и црквених дела расположио је предмете тако да се у

два најнижа разреда реалке предају оне исте науке, које и у два најнижа разреда гимназије. За то и нема два прва разреда реалке за се, него ученици кад сврше два најнижа разреда гимназије ступају право у трећи разред реалке.

Професор у реалци може бити „који је у Србији или на страни“ који факултет или вишу техничку школу изучио (§. 8.).

Даље одредбе овога закона највише су онаке као и за гимназије, на прилику, деоба године на течаје, ред испита, оцена ученичких одговора, казне за ученике и т. д. и т. д. истоветне су с онима и у гимназијскоме закону.

Истог дана, (9. Јуна 1865. П. н. 1431.) изиде и други закон, којим се у Алексинцу, у Крушевцу и Ужицу отворише по два разреда реалке или гимназије.

На крају школске 1867. године беше ученика :

- а) у алексипачкој 70—67.
- б) „ крушевачкој 81—81.
- в) „ ужицкој 64—64.
- г) „ београдској (III. и IV. р.) 47—35.

Свега 262—247. ученика ¹

Реалке ове т. ј. ова у Београду а и оне три, у Алексинцу, Крушевцу и Ужицу, добиле су доста потпуне збирке оруђа за предавање географије математике и природних наука ².

¹ Први број показује колико се уписало, а други колико их је свршило школу.

² Акти минист. просвете од 3. Децембра 1866. № 3708. и № 1240. од 1867. године.

VI.

ГИМНАЗИЈСКЕ ШКОЛЕ.

Приступајући гимназијским нашим школама, морамо се одмах пожалити што им је постање покривено тамом. Не мислимо да баш нема у државним хартијама спомена о постању сваке такве школе, али се акт тај не може да нађе, при оваком стању државних архива. За то смо, с великом хвалом, примали и усмена казивања људи, који свако веровање заслужују.

Тако за прву *велику школу* у Београду, која није ништа друго него гимназија, казује се овакав почетак: ¹

Године 1830, у месецу Октобру, на позив кнеза Милоша, пренао је у Србију *Димитрије Исаиловић*, и у Београду отворио, тако названу за онда *велику школу*, ² а то је управо први гимназијски разред. Као што смо извештени, у ту школу ишли су и њ. њ. св. св. кнезови Милан и Михаило; даље: Дим. Црнобарац, Ф. Христић, Д. Данић, Срета Поповић и многи други. По свршетку прве године, Исаиловић је пошао са својим ученицима у другу и после у трећу.

На концу године 1833, по заповести кнеза Милоша, премести се Исаиловић и та школа у Крагујевац, где се већ почне и званично називати гимназија. Године 1836 Исаиловић је већ био добио друго опредељење, а његови, јоште београдски ученици,

¹. Глед. и надгробно слово Димитрију Исаиловићу 1853. у Београду говорио Јаков Живановић.

² Најпре је била смештена у оној кући, где је до пре неке године био прим. вар. суд, до куће пок. Ђурића, на пијаци, а после онде, где је данашња Богословија.

довршише тада последњу годину обучавања, и то је било оно што се сада зове цела гимназија. Онда у Србији није било веће школе.¹

Године 1835. 17. Децембра кнез Милош је био собом на испитима у два старија разреда гимназије, а у пиже је послао вицепредседника савета, Стевана Стевановића. Том приликом поднели су кнезу ученици писмену адресу, у којој кажу, како се радују, што га *првог први* виде у *првој гимназији* у Србији, која је, веле, као и све друго, његово дело. Он је испитом био задовољан, захвалио је професорима „и даривао их“.²

По што смо на чисто да већ стоји у Крагујевцу гимназија, којој како тако означимо постанак, онда да проговоримо коју реч о другим школама ове врсте.

Године 1838. находимо таквих школа свега три, осим Крагујевца, у Шапцу, у Чачку и у Зајечару. Све те три школе зову се „гимназијалне класе.“ Кад су ове школе постале, нисмо могли наћи; тек године 1838. шабачка таква школа имала је, две класе са два професора (*Радован Пантелић* и *Адам Обрадовић*); чачанска такође две класе и два професора (*Јована Туцаковића* и *Живоина Керечиог*); и у Зајечару било је две класе и два професора (*Исак Облучаревић* и *Борђе Ђашпаровић*); но попечитељ просвештенија Стеван Стевановић, походивши собом ту школу, 15 Септембра 1838. год. № 375. нареди, да се ове две класе због малог броја ђака, саставе у једну, којој да остане професор *Исак Облучаревић*.

¹ Србске новине од 1834. бр. 1. стр. 3.

² Србске новине 1835. број 51.

Крагујевачка гимназија, у то доба, имала је већ пет разреда и шест професора, на сваки разред по једног професора, а један је био за јелпипски језик (*Петар Радовановић*, директор и професор: *Исидор Стојановић*, *Коста Бранковић*, *Глигорије Новаковић*, *Петар Николић* и *Вукашин Радишић*).

Плата годишња свију професора, у ова сва четири заведења, износила је свега 2.750 талира.

Године 1839. В.л. 929. заведена је у Београду нова гимназија с два разреда и са сваком годином имала се увећавати још једним разредом док не би изишло равних шест разреда.

За професоре у овој гимназији дођу: у први разред, *Михаило Поповић*, ђакон, а у други *Василије Берар*, сада инспектор државне типографије.

Кад године 1842. наступи оно, што су најскромнији људи назвали „народно водосеније“, тада находимо под 17 Септембра л. 7. одлуку „привременога правленија,“ да се *крагујевачка гимназија са свим укине, а ужицка полугимназија да се пресели у Чачак*. Кад је пак нестало оне у Чачку гимназијске школе, и да ли није од ње постала била ова у Ужицу, не може да се нађе за сада у архиви министарства просвете, осим онога што је наштампано у I. Збор. стр. 246.

Доциније, 1. Августа 1845. В.л. 1218. чачанска полугимназија би пренесена у Крагујевац, где кнежевим решењем од 3 Септембра 1861. В.л. 1760. би подигнута на ступањ целе гимназије.

Зајечарска полугимназија, године 1839. у месецу Септембру, ¹ би пренета у Неготин; одатле је вра-

¹ Збор. I. стр. 246.

лена у Зајечар, по наредби кнеза Милоша 1860. Влѣ 947, 22. Фебруара; а по другом кнежевом решењу, од 2. Новембра 1866. год. П. Мл 3479., враћена је опет у Неготин (које је извршено у Јулу месецу год. 1867.)

Све ове школе, које данас имају једно име и једнако унутрашње уређење, онда беху различите једна од друге. Министарство је под 18. Септемб. 1838. г. предложило, а кнез Милош под 26. ис. м. В. Мл 2947. одобрио, да се у гимназији предаје, и то:

I. *У првом разреду*: „Славенска граматика; всемирна историја *стара*; земљописаніе математическо и по особ Србије; изъ естествене историје, царство животины; изъ численице одъ почетка до разбіенія (закључително), упражненія славенскогъ языка, немачкій языкъ.

II. *У другомъ разреду*: Србска граматика; аукторъ за етимологическо разчленяванѣ и употребљаванѣ правила граматически; всемирна историја *средня*; земљописаніе вообіце. и изъ политическогъ о Европи; изъ естествене историје царство растѣнія и ископаеми. Изъ численице одъ разбіенія до правила тройногъ сложеногъ; нѣмачкій языкъ.“

III. *У трећемъ разреду*. Синтаксисъ србскій за прво теченіе чистъ а за друго украшенѣ; ауктор; историја *нова* цела, изъ земљописанія: Азія, Африка, Америка и Аустралија; човекословіе обширно; численица, одъ разбіенія до правила промѣне; нѣмачкій языкъ.“

IV. *У реторици*; Реторика; аукторъ; древности грчке; историја славенски народа; аритметика (до пра-

вила верижногъ), упражненія реторическа; пѣмачкѣй языкъ.“

V. *У поетици*: Поетика, аукторъ; древности римске; сръбска исторія цела; численица съ повтореніемъ пређашњи правила; упражненія у поетическимъ сочиненіама.

„У свима гимназијалнимъ класама, осимъ изложени наука, предаваће се катихизис, а у реторици и поетици старѣй грчкѣй (елинскѣй языкъ).“ При свему томе, не имајући школскихъ књига, и збогъ различите способности професора, предаваће се у тимъ школама једно одъ другога, више или мање, разликовало. Ваља, међу тимъ, казати у хвалу ондашњему попечитељу Стевану Стевановићу, да је он, походивши собомъ основне и ове гимназѣјске школе, старао се, колико се више могао, да ихъ унапреди. У тој цели издао је 15. Априла 1839. № 364. професорима заповестъ, да сваки мора у петнаестъ дана јавити какавъ су напредакъ учинили ученици у његовомъ разреду; а 25. Апр., те исте године, № 435., поставио је онъ и разаслао гимназијама законъ за ученике њихове.

На томъ оста, како се затекло које заведење, до године 1844. А тада, 23. Септембра,¹ јави се целокупанъ законъ о јавномъ обучавању у Србији, који прописује једнолико предавање у свимъ гимназијскимъ школама.

Гимназијске школе су, вели се у томъ закону, (§. 4), „да се узводи младежъ къ вишемъ изобразењу, и да получава вишу науку, која ће ѣй служити и за пре-

¹ Збор. II. стр. 315—345.

праву къ вишимъ наукама, кое ће се предавати у лицеуму.

Овакво опште опредељење гимназијских школа још је више помагало, да се не сазна чисто цељ тих завода. Све потоње предавање и учење доказ је томе. И ако се живо осећала потреба у Србији за више школе, ипак су прве те учioniце биле више копија у најближем суседству постојавних школа него примерено подмирење осећених потреба нове српске државе. За то је доста, ако погледамо на наредбу, која онако топло препоручује латински језик деци шумадинској, као потребу од прве врсте.¹

Казавши да ће се ове школе издржавати о државноме трошку (§. 8.) закон понавља ранију наредбу државне власти, по којој све основне школе надају на терет општинама.

Година школска почињала се 1. Септембра а свршавала 30. Јуна: Јул и Август били су одмор. Година школска делила се на два течаја.

Одређено се каже, да ће полугимназије имати четири разреда, са четири професора, међу којима један је директор, а гимпазија шест разреда и седам професора и обашка директора. Професори, овим законом, бише подељени по предметима, а не по разредима, како су дотле били. (§. 38).

² „У смотрењу латинског језика: будући се език и књиге класичне древности сматрају као основи сваке учености, и као средство не само душевне силе младих покренути и изоштровати, него и њга и за све остале науке предуготовити: зато се овај предмет, после србскога езика, као *најглавнији у гимназији сматра.*“ (Глед. настављења од 29. Јануара 1845. II Мб 100, тачка 2.)

Ко је хтео да буде професор у гимназији, морао је доказати (§. 39.) „да е баръ философске науке свршио съ добримъ успехомъ, да осимъ србскога и другѣи кон одъ учены езика зна, и да е примернога владаня.“

Професоре је постављао кнез својим указом, и плата им је одређена била, за гимназију 350, а за подугимназију 250 талира.

Предмети за предавање побројани су ови:

У првом разреду: Катихизис о вери; српска граматика; земљопис; јестаственица: животиње; рачуница и краснопис.

У другом разреду: Катихизис; српска граматика (синтакса); латинска граматика; немачка граматика; земљопис (о Србији, Црној Гори и о аустријском царству); историја народа Србије, Црне Горе, и аустријских земаља; рачуница; краснопис на недељу.

У трећем разреду: Историја библијска; латинска граматика; немачка граматика; земљопис (о Србији, Црној Гори и о аустријском царству); Историја народа Србије, Црне Горе, и аустријских земаља; рачуница; краснопис.

У четвртм разреду: Историја цркве хришћанске; латинска синтакса; немачка синтакса; земљопис о Русији и Грчкој; рачуница; историја Руса, Пољака и Грка; цртање.

У петом разреду: Опет катихизис о вери; реторика општа и оделита; латински класици; немачки класици; митологија грчка и римска; земљопис; историја римска; древности грчке; математика; цртање.

У шестом разреду: Из катихизиса о љубави и надежди; поетика и српски класици; латински класици;

немачки класици; древности римске и словенске с митологијом; земљопис о Америци и Аустралији; историја Француске; математика; човековости; паравословије; цртање.

Окром тога наређено би да се гимнастика предаје кроз свих шест разреда; а ванредно за оне који би хтели бити учитељи, предавање се, вели се у закону, педагогика с методиком. Но ово није остварено било како треба, докле је год важно овај закон. Узгредно се предавало нешто алгебре, педагогике, методике и етике тек од 1848, славенске старине од 1849, а цртање тек од 1850, па и ово последње је било за трговачку школу, а за гимназију тек колико се може.

Према томе закону издаде министарство (попечитељство) просвете 29. Јануара, 1845. П.м. 100, „наставленіе за професоре гимназіе и полугимназіа“, којим се ближе одређује све што је у закону изречено.

Учебника није било штампаних, него су их ђаци писали све по казивању професора. На латински језик обрађала се особита пажња (IV, 2.).

Телесне казни за ученике, особито у нижим разредима гимназијским, биле су дозвољене, премда се чинила јасна напомена, да се оне смотрено и ретко употребљују¹. (VI. 3.).

Мисао да се постави „главний надзиратель училишта“ (§. 6.) остала је не извршена у то време,

¹ Поред свих ових напомена на хартији, у ствари је било другојаче. Први наши професори и учитељи у велике су криви што је школа у нас лагано постајала популарна, јер су већином имали несрећну слабост *бојем васпитавати*. Њихова та каштига још је више осудна начином извршавања, него самим телесним триљењем! Но, поменуло се, а не врнуло се! . . .

него је само министарство (попечитељство) просвете водило надзор над тим школама изашиљући сваке године по једнога својега чиновника да походи полугимназије у унутрашњости земље (§. 47).

Од тога доба, т. ј. од 1844., кад први пут изиде закон овако простран о школама, гимназија и полугимназије наше продужиле напредовати свака према саставу својих професора. ~~Где~~ су се скупили били способни и устаоци људи, ту се више радило и боље напредовало; а где није било оног првог, није се могло наћи ни ово последње. Рекао би човек, да су и ове школе очекивале повратак првих својих ученика, па да живље крену из неке своје чаме. Но ако се може пустити овако оштра реч на рад професора докле важаше овај закон, па непојављивање школских књига, па неувођење у живот онога што тако раскошно стоји расписано у §. §. закона, па начин онхођења и у опште одношаја многих између њих према својим ученицима — не може се рећи, да је са свим заборављена била награда професорскоме труду у владајућим круговима нарочито још од онога доба, када су „отачаствени синови“ доспели до утицаја у те кругове. Године 1851. 20. Октобра В.м 926. изиде закон о периодском повишавању професорске плате. По томе закону, после 10^{те} 15^{те} 20. 25^{те} године службе, добијали су професори гимназијски по 50, а полугимназијски по 30 талира повишења.¹

Године 1856. повишена би плата свима професорима са 50 талира (10. Априла В.м 930); а 15. Фе-

¹ Збор. VI. 214; и VII, 134.

бруара, ¹ 1858. В. № 141. изједначена је плата и полугимназијским и гимназијским професорима на 400 талира и периодско повишење од 30 и 50 подигнуто је за све њих на по 100 талира.

Има у архиви министарства просвете ² једно писмо кнеза Александра, писано у Јагодини 24. Јуна 1851. В. № 525. у коме кнез одобрава, да се позове из Русије Платон Симоновић, Србин, који је био професор на Ришељевском лицеју у Одеси, на у то време, у пензији, живео на своме добру, не далеко од Одесе.

Тај позив отправљен је Симоновићу преко мини-

¹ Збор. XI, 47—50.

² У овом саставу негде ће се наћи *попечитељство просвештенија*, негде *управа просвете*, а негде *министарство просвете*. Да се читалац не би забунљивао путно је казати од куда та различита имена за један појам:

У оном елементарном уставу од године 1835. би наређено да бригу о просвети прими за време „попечитељ. внутренњих дела.“ Власт дакле, која је била на врху просветнога рада звала се *попечитељство просвештенија*, а власник *попечитељ*. Доцније се томе дода још: и *врховно надзиратељство карантина*.

Из *попечитељство просвештенија* задржи и онај несрећнога спомена султански устав од 1838; само што он власт ту предаде *попечитељу правосудија*; јер је Турцима лакше ишло у главу, да министар правде има посла са просветом и црквом, као њихов Шейх-ул-Ислам.

Кнез Милош, Бог да му душу прости, 21. Октобра 1859. (В. № 4795.) раздвоји те две власти и просвети даде *попечитеља* за себе.

Године 1860., Новембра 4, В. № 263. та се власт назва *управа просвете*, а власник *управитељ просвете*.

Закон од 10. Марта 1862. В. № 299. назва ту власт: *министарство просвете и црквених дела*. То име стоји и данас.

старства иностр. дела. И већ 16. Јануара 1853. (В.М. 39.) ¹ отворено би место „главног инспектора училишта“, а 22^г дана, истога месеца, (В.М. 58) постављен би на то место П. Симоновић. Доцније, 17. Јула, 1853. (В.М. 566.) ² издата су „настављенија“ за тога инспектора, по којима он заузео средње место међу министарством и свим дотадашњим школским властима. Као главно беше му у дужности, да надгледа лицеј, гимназију, полугимназије и трговачку школу; али и главни управитељи основних школа бише непосредно њему потчињени. Он је овим самим законом дошао за председника школске комисије.

Главно дело из службе Платона Симоновића имамо: устројства гимназије и лицеја, која, као закон, бише издана 15. Септембра 1853. В.М. 884 ³ I. и II. по ми ћемо, за сада, проговорити о оном првом.

Овим законом, гимназија би продужена од шест на седам година, а полугимназије осташе са 4. разреда; међу језике узет је да се предаје још и јелпнски језик црквено-словенски и француски; место историје о појединим народима, уведена би историја свега света; к математици је придана геометрија и тригонометрија, још је узета физика и историја српске књижевности, а од пола антропологија и етика, која се последња, као што напред рекох никад ни предавала није.

Година школска није, по овоме закону, подељена била на течаје него су само једном у години држани

¹ Зборн. VII. 24.

² Зборн. VII. 59.

³ Зборн. VII. 83—112.

испити. Одговори ученика бележили су се бројевима 1, 2, 3, 4, и 5, — рђав, слаб, добар, врло добар, одличан.

Ученици су прелазили у старије разреде по општим резултатима, изведенима из бележака учења за целу годину, и из бележака испита, при деоби чега половина се узимала за цело. Ко је у овом резултату имао *јединицу* или *двојку* није могао прећи у старији разред, а на вољи му је стајало да исти повтори.

Знатан добитак од овога устројства имаше све наше више школе (од §. 13.) на име, тиме, што су сада места професорска у гимназији могли добити и они младићи, који сврше наш лицеј, а то пре није било, него се у ред професорски увек доводно приновак са стране.

Колико је ово порадило на понос слушаца лицејских, толико још више било је од користи самим гимназијским школама, које се, за мало времена, могаху већ похвалити многим својим професорима, који њима подизаху глас а светљаху образ месту, где добише своје образовање.

Ваља поменути да је овај закон доста јасно одредио дужности директора и професора, ови да уче и васпитавају а онај да управља и држи запт у заводу.

И на спољашњост ученика Симоновић није жалио обраћати своју пажњу, наређивао је како да се шишају, чешљају, и прописао им је особиту неку пошњу, што је било, поред неких других новина, повод да се увећа вика против свега што он предлагаше или увођаше у наше школе.

Уз гред да речемо још једну реч: као год што је

рђава услуга одевн, кад јој род даје науку како ће судити у дому, у који се одводи, како ће тамо своје мудрине обелоданити, исто тако ђде и реформаторима странцима пријатељи, кад, дижући њихов значај не воде рачуна од осећања оних, којима се реформе спремају, и од самога стања ствари, која се жели преобразити.

То је било, у неколико, узрок да је Симоновић, у први мах, успевао у свима својим предлозима, а доцније су му одбијани и они, који би очевидно били умесни и својевремени.

Године 1855. 19. Октомбра, В.м. 1247. Симоновић би одпуштен из државне српске службе, и све оне дужности, које он имао као инспектор школа, пренете бише на попечитељство просвете.

Међу тим извршне школске власти често су се тужиле да осећају тегобе при извршивању закона од 15. Септембра, 1853, В.м. 881. Поглавито су тужбе управљане на то, што се умноженим седмим разредом не постижава ништа, а време се много у залуд губи; што се многим ситним одредбама самога закона отежава управа завода; што се узимањем половине за цело, при превођењу ученика у више разреде, иде на руку многим слабијим ђацима да прелазе из разреда у разред ништа не учећи и т. д.

Дана 22. месеца Јула 1857. П.м. 912. попечитељство просвете позове све директоре гимназија, да јаве шта находе неудесно у устројству од 15. Септем. 1853. Које одговори, добивени на то питање, које мишљење школске комисије, убедише попечитељство, да је преображај потребан, те оно под 26. Авг. 1857.

П. № 1295. предложи савету *пројет преустројства гимназије*, који тамо и оста без одобрења, све до год. 1859. а тада, 21. Августа, № 1587., би просто враћен на нову студију министарству просвете.

Године 1859. 5. Новембра, би састављена једна велика комисија, која изради потпун *пројет за све школе у Србији*.¹ Но тај и не долази до законодавне власти, а незгоде у гимназијама не престајаху.

Све те тегобе бише узрок да се 16. Септем. 1863. јави пов *закон о устројству гимназија*, који је данас у важности.

Задржавши све што се вршењем претходних закона показало као корисно, закон овај донесе неке новине у гимназијске школе. Цела гимназија од седам сведе се на шест разреда (§. 2.); година се школска подели на два течаја (§. 2.); учењу гимназијскоме одреди се јаснија цел (§. 1.), и одобрн се, да се може после и приватног учења, полагањем испита, прелазити из разреда у разред (§. 17). Казни за ученике у гимназији одредише се јасно, међу којима телесне, хвала Богу, не добише ни спомена (§. 21),² и ди ректорство поста чин, који се може давати на неодређено време најспособнијему за управу професору (§ 6).

¹ У архиви минист. просвете Ф. X. А. № 1743. К. 88.

² Ево §. 21. о казнима: „ученици гимназије казниће се укоромъ, стојањемъ ванъ клупе, или клечањемъ, затворомъ, у празној школи или соби за то одређеној, до десет дана, али свагда само даиу; одлучењемъ одъ јавногъ редовногъ учени, при ономъ, или спина училишнимъ заведењима, безъ губитка права на полагањъ испита; забрапа учени у земаљскимъ школскимъ заведењима съ губиткомъ права на полагањъ испита све на време одъ годину дана, и на послетку изгнанъ изъ овогъ или изъ своју земаљски училишта на свагда.“

За предавање пак бише прописани ови предмети (§. 5.):

У првом разреду: Историја библијска; српске граматике до краја етимологије; немачки језик до глагола; земљопис најпре о главним деловима света осим Европе; рачуни прости, разнопаречени и прости разломци; цртање геометријско без оруђа (доцније помоћу лењира и шестара); краснопис.

У другом разреду: Катихизис, део први; српска граматика до краја; немачка до краја етимологије; француски језик до помоћних глагола; земљопис: шест великих сила, по том остала Европа, особито Грчка, Турска, Црна гора, Румунија Србија; рачуница: прости и десетни разломци, мере и сразмере, правило тројно просто, сложено и верижно; цртање геометријско; краснопис.

У трећем разреду: Катихизис, продужење; немачка синтакса с преводима; француски језик до краја етимологије; латински језик до глагола, повторање тројног правила са свим рачунима на њему основаним; зоологија и ботаника; цртање геометријско и слободоручно; словенски језик; математика и физични земљопис.

У четвртном разреду: Историја цркве до V периода; историја Срба; немачки језик (превођење); француски језик, синтакса с превођењем; латински језик од глагола до синтаксе; популарна физика; алгебра; минералологија с геогнозијом; практична геометрија с геометријским цртањем.

У петом разреду: Историја цркве до II периода новог завета; историја општа стара и средња; ла-

тински језик, превођење Салустија и Руфа; немачки језик, из Моцартове читанке; француски језик (превођење); проза: виши описи, тежа приповедања, речитост; математика: корене количине, квадратна уравњења до постепености; експериментална физика до светлости.

У шестом разреду: Историја цркве од II периода до краја; теорија поезије; историја српске литературе; општа историја нова и најновија; немачко превођење; латинско из Цицерона и Хорација; француски језик (превођење); геометрија; експерим. физика: о светлости, о електрици, галванизму и магнетизму; литургија.

Као што се по предметима види овим се хтело постићи двоје или, боље рећи, колебало се између две цели: поставити гимназију да даје класичко образовање, или да подмири потребу више практичних, реалних знања. Наравно да се у таком колебању није за доста учинило ни једној ни другој, и то је, поред других од устројства независних, највећа незгода у нашим гимназијама.

Осим редовних предмета, закон овлашћује министар просвете и црквених дела (§. 5.), да може, према околностима, наредити да се у гимназији предаје црквено појање, музике и гимнастика.

Према овом закону и почела се предавати у београдској гимназији:

Музика од 30. Децембра 1863. П.м. 3956;¹

¹ 40 ученика уче се о трошку владином, а други плаћају; но плаћање то не може изнећи више од 60 гроша за течај (Глед. Срб. Нов. од 1864. број 5).

Гимнастика од 1. Декем. 1863. а *црквено појање* је и пређе предавано, по сада се предаје по путама и то од 30. Декем. 1863. П. № 4002.¹

Све су ово вољни предмети, и предају се онима, који драге воље хоће да их уче.

Цртању техничком, место пређе предавао је слободоручнога, дато је по 2 часа непрекидно сваки дан.

По издању тога устројства, на име, 6. Фебруара 1864. № 435., министар просвете и црквених дела, издаде, у 25 тачака, законе за дисциплинарне погрешке гимназијских ученика, разуме се на основу §. 21. закона од 16. Септембра 1863.²

Доцније, године 1865 и 1866. по наредби министра просвете, набављене су за све гимназије и полугимназије, истина још не са свим потпуне, али ипак дотле не чувене *збирке оруђа* за предавање: земљописа, физике и математичких наука.

Најпосле, у жељи бољег јемства да само добро спрепни ученици прелазе из разреда у разред би нареджено овим законом (§. 19.) да се у резултату резултата раздомак, ако прелази половину, рачуни као цело, а сама чиста половина да се и не узима у рачун.

Осим оних гимназијских школа, којих постање беше у почетку предмет нашега разговора, отворене су и у новије време неке школе од те врсте. Да видимо како и оне посташе.

Године 1856 $\frac{1}{2}$., због множине ученика, подели се први разред београдске гимназије на два одељења и

¹ И за певање је уређено као за музику (Срб. Нов. од 1864. бр. 5).

² Србске Новине од 1864. бр. 19.

у друго одељење дође за професора г. Коста Вујић. С тога што беху смештена на Теразији ова два одељења прозване се *теразијско одељење*, али свему томе беше име *београдска гимназија*. Тек 8. Јануара 1860. В. М. 8. доби то одељење за себе директора и поста независна школа с именом *београдска полугимназија*.

Те исте (1860) године, 18. Августа В. М. 1916., би отворена у Београду и друга полугимназија, која би названа: *савамалска*, и оста у Београду до 1862. Тада пак, кнежевим решењем од 25. Авг. М. 2045., би укинута; а решењем од 24. Септ. 1862. М. 2372. на њено место би отворена у Пожаревцу нова таква школа и назва се: *пожаревачка полугимназија*, где се и сада наводи.

Према свему што казасмо доде, види се, да на концу 1867. школске године беху у Србији ове гимназије и полугимназије:

Београдска гимназија, са 12 професора, 4 учитеља за вештине и 571 — 397 ученика;

Крагујевачка гимназија, са 9 професора, 2 учитеља за вештине и 294 — 240 ученика.

Београдска полугимназија, са 6 професора и 185 до 150 ученика.

Шабачка полугимназија, са 5 професора 106 до 84 ученика.

Неготинска полугимназија са 5 професора 80 до 71 ученик; и

Пожаревачка полугимназија, са 5 професора и 139—113 ученика.

Примедба: Буџет ових завода прилаже се на крају.

VII.

Богословија.

Покојни *Петар Јовановић* посвећен би за српског митрополита, у Цариграду, лицем на св. Николу, 6. Децембра, 1833. године, после чега одмах се вратио у отаџбину и предузео управу српске цркве.

Први посао био му је да се постара за изображење свештенства, а то се није могло урадити без богословске школе, које тада у Србији не бејаше. Нема сумње, да је он одмах почео спремати све што је било од потребе за такву школу, по нама није по танко познато шта је претходно рађено у тој цели. Тек 1836. год. находимо, да кнез Милон јавља народној скупштини, држаој о духовима у Крагујевцу „*опредџленіе, да се училиште богословско при митрополиту подигне*“¹.

Кнез је за цело врло *смотрено урадио*, што је овако свечано објавио народу, кроз његове представнике, у којој се цели заводи ова школа, те тако јој, још напред, признао потребу и утврдио важност, која би за онда у Србији тим лакше могла доћи у сумњу, што многи од опостране наше браће, прелазећи нам овамо за учитеље, и не могући како ваља појмити земљу и прилике у које долажаху, беху већ јако побили цену науци и просвети која овој земљи од њих долажаше².

¹ Српске Нов. од 1836. бр. 12. стр. 170.

² За потврду тога, исписујемо садржај № 155 протокола попечитељства просвете од 1839 год. где се каже: „*Луди они, кои би се изъ Немачке за началника или секретара позвали, ма да су*

Богословија дакле би отворена у јесеп 1836⁶/₇ школске године, у Београду, и у њу се одмах уписало и кроз сву годину учило 43 ученика. За предавање бише одређени ови предмети: *словенска граматика, историја цркве с литургијом, догматика, пастирска и морална богословија.*

Професори беху: *Гаврило Поповић*, данас шабачки владика, у пензији, и неки *Дикоген Михаиловић*¹.

4. Фебуара, 1837. беху први испити у тој новој богословији, на које дођоше светли кнезови Милан и Михаило, митрополит Петар и све свештенство, а и директор основних школа Ђорђе Зорић, и сви бише задовољни одговорима ових првих ученика.²

Године 1837⁷/₈ додан је богословији још један разред и ови предмети: *методика, реторика и објашњавање јеванђеља*. Уписало се 63, а свршило је последњу годину 26 ученика.

Године 1838⁸/₉ додан је и трећи разред и међу предмете узета је *педагогика*, а за овај нови, *предуготовни разред, општа историја, земљопис и рачуница*.

Међу професорима, ове године, находимо *Димитрија*

иначе како научени и способни не би никомъ начиномъ кадри били паложена имъ и вручена дѣла по жељи нашој одирављати збогъ тога *што они нештаю обичая земаљски а и начина писани србскогъ*³.

Ово показује да се тада већ оназило како се, у писању службених акта, далеко било отишло од пређашње српске простоте.

Ми се журимо да и овом приликом изјавимо како све ове терете не стављамо толико на личности, колико на места и услове, у којима су оне рођене, научене и одрасле, па је многимъ било тешко, с променом места, изменити и своје навике, бар у неколико.

¹ Умро је у Раковици.

² Србске Новине од године 1837. бр. 5. стр. 33.

трија *Поивоџића*; (доцније архимандрит раванички Дионисије), *Пахомија Будића*, *Пајсија Поивоџића*; ученика је изишло ове године свега 28.

Од тога доба, до 1844. године, богословија је остала са три разреда: један *предуготовни* а два чисто богословска.

Године 18³⁹/₄₀ међу професоре дођоше *Берасим Стојковић*, доцније бивши, и *Јевђеније Симоновић*, садашњи, *неготински оладика*. Од пређашњих пак остао је на месту само *Пахомије Будић*.¹

Ученика је било 102, а свршило њих 23.

Године 18⁴⁰/₄₁ беше 104 ученика, а сврши њих 25; к предметима пак би додано, као *редован предмет*, а и пре је предавано, црквено правило и *појање*.

Године 184¹/₂ уписано је 111. а свршило 29. ученика; место *Пахомија Будића* пак, дође за професора *Сава Јовшић*; сада горњачки архимандрит.

Године 184²/₃ уписало се 82 а свршило 27 ученика, међу професоре пак дође *Теодосије Мраовић*, садашњи ректор у том заводу.

Као што је већ више пута помињано, година 1844 донесе закон за све јавне школе у Србији, али страховање митрополита Петра за власт, и његов утицај у ондашње решавајуће кругове учини, да у том закону само оvolико би поменуто за београдску богословију: „ — — — постои у Београду при митрополи србској едно богословско училиште, кога е управление и изборъ нуждны за то професора повѣрено митрополиту, или његовомъ мѣстозаступнику,

¹ Умрло је, као игуман, у мру Шинатовцу.

и у овомъ ће се младешъ богословскимъ наукама за чинъ свештеничкиј сходно приправљати“ (§. 7).

Но поред свега тога ова је година донела и богословији један разред више, те тако се тад јавише четири разреда, од којих два прва беху „предуготовна“ а два последња *разреди богословије*. За сва четири разреда беху четири професора, два старија са по 400 и два млађа са по 350 талира. Ово је отпочело важити од 1. Септембра 1844. (Гл. кнежево решење од 5. Августа 1844. В.м. 1021. (П.м. 1116).

Те 184⁴/₅, уписало се у богословију свега 114 ученика а свршило 23.

Год. 184⁵/₆ уписало се 123 ученика а свршило 22.

У ову школску годину пада једно дело митрополита Петра, које је данас од големога значаја, и које не смемо ни ми прећи ћутећи.

Још од 1839. године, кад су први младићи из Србије послани на страпу рад науке, митрополит је Петар почео пастојавати да се и за црквену управу почну изображавати млади људи. Али где? У Србији се то није могло онда извршити. На оној страни, у Аустрији, ништа га није могло да задовољи. Сам је знао све недостатке тамошњих завода и неудесност духа њиховога са духом ове земље. Куда, дакле, да се окрене ако не браћи и по крви и по вери, Русима, — к Москви и Кијеву. Тако и уради. Његово пастојавање буде најпосле уважено и руски конзул, г. Данилевски, у Нов. 1845. јави, да ће по царевој заповести, шест српских младића бити примљено у руски духовни завод, у који се одавде зажели. Митрополит Петар од-

мах одреди њих шесторицу,¹ које у Јулу 1846. *Сима Милутиновић* одведе у Кијево, и смести у тамошњу духовну семинарију. Ово беху први младићи, који из Србије одоше у Русију науке ради. Овако је првице пробијен пут узајмичном познавању и зближењу два братска народа, који су већ рапије знали заједно стајати на браћу вере и имена против мусломанске силе. Последнице овог делу митрополита Петра за сада се још све ни догледати не могу.

Да се вратимо опет богословији:

Године 184⁶/₇; упис 153. свр. 18. ученика.

„ 184⁷/₈ „ 129. „ 22. „

„ 184⁸/₉ „ 118. „ 25. „

„ 184⁹/₅₀ „ 126. „ 33. „

У почетку ове школске године дођоше два руска професора: *Димитрије Алексијевић*, *Рудински* и *Василије Вердиш*. Они су били професори руских семинарија, и са својом платом, послапи су овамо. Али ваља почети мало из рапије. *Сима Милутиновић*, кад оно одведе прве српске питомце у Русију, изјављивао је тамо, код многих важних особа, да би добро било кад би у Београду имао који руски професор ради предавања руског језика. То буде примљено где треба и, по царевој заповести, ова двојица дођу у Београд. Ондашња српска влада а и велики део јавног мишљења беше непријатно дирнут доласком руских професора у наша заведења.² Митрополит Петар и с

¹ Ово су имена тих младића: *Милоје Јовановић* (сад митрополит Михаило), *Сава Сретеновић*, *Василије Николајевић*, *Димитрије Нешић*, *Милосав Протић* и *Гаврило Милићевић*. (Гл. акта митроп. од 17. Новембра 1845. и потоње).

² Глед: *Slaves du sud*, par Jankovitch et Grouitch, Paris. 1853. p. 84.

тога је доста неповољности морао претрпети. Међу тим је то било од големе користи. Тек из уста ове двојнице, парочито *Рудинскога*, који беше родом из воронешке губерније, зачусмо ми чисти и пријатни руски говор. Њему и писац ових редова има да захвали што не давпо, у једној историјској прилици,¹ с једним од највећих владалаца на земљи, с царем Александром II, би срећан говорити језиком Пушкина, Лермонтова и Гогоља. Ова два професора много урадише да се у богословији нашој уведе и достојанственији одношај између ђака и професора, што је дотле заслуживало сваки прекор.²

У то исто време, у Септембру 1849., вратила су се већ из кијевске семинарије и двојница од оних првих наших питомаца: *Сава Сретеновић* и *Димитрије Нешић*, и они су одмах ушли у број професора богословије, а други су били остали да сврше и духовну академију.

¹ О московској етнографској изложби, 14. Маја 1867, у царско-селском дворцу, кад словенски гости имаше част бити представљени њиховим величанствима цару и царици.

² Поред све своје жеље да захвално помињемо имена првих наших професора учитеља, међу којима има их веома светлих, ипак нам се не може на ино, него да осудимо зао обичај који многи од њих донеше на на многа места и пресадише. Многи од ондашњих ђака најбоље сада могу проценити какве су неприличне казне вршене у крагујевачкој гимназији и у новоме лицеју. Овде пак, у богословији, било је професора који би већину свога часа провели *својом руком лемајући по кога ђака и нерскајући се њима, какве показује лице јадне жртве!!!* Ја управо не знам, како да назовем осећање овакога човека. А каквим не чувеним именима пишу ђаци крштавани од својих професора?! Али . . . хвала милостивоме Богу, ово је већ поодавно отишло у област историје . . . И ја га помињем овде само за то да се не би могло никада ни повратити.

И предмети су били у неколико измењени: Рудински је отпочео предавати *руски језик а Вердиш црквену историју с библијским земљишисом.*

Године	18 ⁵⁰ / ₅₁	упис.	учен.	138.	свр.	20.
"	185 ¹ / ₂	"	"	160.	"	30.
"	185 ² / ₃	"	"	162.	"	24.
"	185 ³ / ₄	"	"	163.	"	36.
"	185 ⁴ / ₅	"	"	145.	"	31.
"	185 ⁵ / ₆	"	"	143.	"	27.
"	185 ⁶ / ₇	"	"	161.	"	38.
"	185 ⁷ / ₈	"	"	161.	"	25.
"	185 ⁸ / ₉	"	"	171.	"	20.
"	185 ⁹ / ₆₀	"	"	168.	"	34.
"	18 ⁶⁰ / ₆₁	"	"	166.	"	37.
"	186 ¹ / ₂	"	"	192.	"	38.
"	186 ² / ₃	"	"	200.	"	37.
"	186 ³ / ₄	"	"	192.	"	39.

Ова година чини епоху у скромној историји београдске богословије. После толиког с једне стране наваљивања а с друге одупирања, тада се једва јави први државни закон (од 27. Септембра 1863.) „*Устройство богословіе*“, те школа та дође у ред осталих научних завода у земљи. Но и о томе ћемо доцније говорити.

Године	186 ⁴ / ₅	упис.	208.	свр.	31.
"	186 ⁵ / ₆	"	214.	"	57.
"	186 ⁶ / ₇	"	194.	"	42. ученика.

Осим ових, у богословији се учи и неколико младих из оних српских крајева који су још пода Турцима.

Тих младића било је:

Године 185 ¹ / ₂	свега	.	.	.	.	.	.	5.
" 185 ² / ₃	"	.	.	.	.	.	.	5.
" 185 ³ / ₄	"	.	.	.	.	.	.	5.
" 185 ⁴ / ₅	"	.	.	.	.	.	.	12.
" 185 ⁵ / ₆	"	.	.	.	.	.	.	12.
" 185 ⁶ / ₇	"	.	.	.	.	.	.	13.
" 185 ⁷ / ₈	"	.	.	.	.	.	.	13.
" 185 ⁸ / ₉	"	.	.	.	.	.	.	13.
" 185 ⁹ / ₁₀	"	.	.	.	.	.	.	13.
" 18 ⁶⁰ / ₆₁	"	.	.	.	.	.	.	14.
" 186 ¹ / ₂	"	.	.	.	.	.	.	14.
" 186 ² / ₃	"	.	.	.	.	.	.	19.
" 186 ³ / ₄	"	.	.	.	.	.	.	19.
" 186 ⁴ / ₅	"	.	.	.	.	.	.	23.
" 186 ⁵ / ₆	"	.	.	.	.	.	.	25.
" 186 ⁶ / ₇	"	.	.	.	.	.	.	35.

Још кад поста богословија, уређено би да се хране о државном трошку неколики младићи сиромашног стања а и да бораве у државној згради. По времену и могућности број оваких младића, који су се звали, а и данас се зову, „*правителствени благодјејанци*“ увећавао се, а на скупоћи и смањивао.

Кад године 18⁴⁹/₅₀ богословија пређе у нов стан, иза велике цркве, онда се ту сместе и отпочну хранити сви ученици богословије за једно, с том разликом, што је за *благодјејанце* давала држава потребне суме, а остали су, сваки за се, плаћали у касу завода по 3—3¹/₂ талира месечно и из тога су сви издржавани. Тако стоји готово и данас; само је влада, због умноженог броја ученика, дала за смештај бого-

слова још једну своју зграду, где некад беше београдска гимназија.

Награда професора и њихов положај, као државних чиновника, у почетку пије веома привлачно. Митрополит Петар није био лењ заузети се у владе да им изради и приличну плату и слободан смештај у државним зградама; али им никако није хтео допустити да буду „указом постављени“, што се, по појмовима из тумачења *устава од 1838. године* изведенима, сматрало тако тврдо као имаовина њиве или ливаде. Макар да су Бог зна како чезнули „за декретом“ сви професори богословије, макар да су многи од њих имали доста свеза с личностима од снажнога утицаја у управи: ипак је митрополитова реч остала старија све опет докле се „домородци“, не вратили с науке и не заузеше места и у богословији и у круговима где се решавало.

Овде ће бити на своме месту споменути, да су, осим Сретеновића и Нешића, доцније дошли и заузимали катедре у богословији најпре садашњи митрополит *Михаило*, после Никола Новаковић,¹ и Никанор Зиснџ.²

Године 1854. 22. Декембра В.м. 1167. изиде закон, којим се богословији даде неко средње место међу ондашњим лицејем и међу гимназијом, и њезиним професорима одреди се плата по 400 талира (гимназијским је тада било по 350 тал.); даде им се право

¹ Постављен за професора у јесен 1854. г. А 1859. оставио богословију и прешао у министарство просвете за секретара II. кл. где је умро 27. Јула 1863.

² Умро у Београду 21. Октобра, 1866.

на пензију, и премда нису били постављени кнежевим актом, закон призна постављење од митрополита као да је и од самога кнеза учињено.¹

Године 1858. 15. Фебруара, В. № 141. даде се и њима пориодско повишење, које тог дана добише сви гимназијски а и лицејски професори.²

Овим, истина, они бише уједначени са професорима гимназијским, од којих, по ономе ранијему решењу, бејаху са 50 талира одликовани, тек при свему томе, закон овај донесе им голему радост, а који беху прешли преко 10^{те} године службе, и материјалну добит од онога часа.

Све ово што поменусмо да је обухватано државним законом, тицало се само професора богословије и њиховога положаја, а сва друга уредба у заводу, како за предавање, тако и за дисциплину и остале услове била је на вољи митрополита, који је, истина, био написао неко „устројство за семинарију“ (тако се онда звала богословија) и то се читало у почетку сваке године јавно пред свима школама; али је било лако прекорачити преко тих правила као год и по правилима.

Но ево нас у години 1863. и тако богатој законима о школама! Дана 27. Септембра месеца те године, јави се и

¹ У архиви мин. просв. И. № 2. од 1855. А. № 1. од 1855. Ф. VI. забавно је прочитати ову гомилу акта, и видети како влада, желећи богословију уредити државним законом, белајише с упорношћу митрополита Петра, који то одлаже све на неко удесније време и прилике.

² Зб. XI. стр. 47—50.

„Законъ о устројству Богословіе“¹

„Богословија је (вели се у §. 1. закона) вишег реда духовно училиште, у коме се спремају ученици у духу православља и христијанског благочестија за свештенички чин.“

Богословија као научно заведење духовног реда, стоји под управом архијерејског сабора а под врховним старањем и надзором министра просвете и црквених дела. Архијерејски сабор може у томе своју надлежност од чести или са свим и на митрополита препети. А непосредна управа овог заведења поверена је ректору богословије (§. 2).

Богословија има четири разреда, сваки разред учи се за годину дана, а година се дели на два течаја (§. 4.)

Предаје се у богословији и то у *I. разреду*: Словенски језик; општа реторика; општа историја са земљописом; психологија с физиологијом; пољска економија; руски језик; појање и црквено правило.

У *II. разреду*: Читање и тумачење св. писма; деона реторика; општа историја са земљописом; логика; физика; вежбање у слов. језику; руски језик; пољска економија; и појање и правило

У *III. разреду*: Догматика; хомилитика; историја црквена с библијским земљописом; читање св. писма; херменевтика; каноничко право; обредословље; појање и правило.

У *IV. разреду*: Пастирска богословија; догматика; морална богословија; историја цркве; учитељски

¹ Овај закон усвоји за тај завод име Београдска Богословија којим се и пре тога у опште звао у народу.

метод с практичном рачуницом; дијететика с домаћим лекарством; хомеопатична вежбања; појање и црквено правило.

Професоре богословије и сунпенте поставља кнез, мирске по предлогу министра просвете и црквених дела, а лица свештеног чина такође по предлогу министра, но по претходном представљењу архијерејског сабора. Њихов правни положај у држави одређен је другим законом (§. 5).

За ректора поставља се један између професора, свештеног чина, свагда на годину дана (§. 6.)

Главни послови ректора ово су :

1. да гледа да у богословији у свему буде добар ред;

2. да надгледа и жури професоре у вршењу њихове дужности.

3. да држи запит над ученицима богословије (може их сам каштиговати до 8 дана затвора) а за веће кривце јавља богословијском савету.

4. да сазива и руководи световања у богословијском савету.

5. да издаје ученицима сведочанства.

6. да подноси извештај о богословији на концу године преко архијер. сабора министру просвете.

7. да заступа, или наређује ко да заступи, болнога професора.

8. да управља имањем богословије и заједином богословијских ученика (§. 1—11.)

За професора или сунпента у богословији може бити постављено свештено лице, које је више богословско училиште с добрим успехом свршило; а за

предавање наука, које нису богословске, може се поставити и мирско лице са својствима гимназијских професора. (§. 8.)

„Богословијски савет састављају сви професори и супленти богословије (§. 9.)

Посао савета у главном је ово:

1. да прегледа и дотерује програме.
2. да размишља о средствима за напредније предавање наука.
3. да прима ученике у богословију;
4. да бира најбоље између њих за државно благодјејање;
5. да одређује дане испитима, и
6. да буде суд у већим кривицама ученика (§. 12. 1—7).

У Богословију се „за сада“ примају, који су свршили четири разреда гимназије (§. 13).

Министар просвете и црквених дела, видећи да наши манастири с дапа на дан све већма остају без образованих духовника, обрати се још 8. Декембра 1862. г. митрополиту „да сваки манастир избере по једнога, а имућнији и по више ђака, те да их пошаље о своме трошку у гимназију, а после у богословију, па да по времену и тако образовани људи могу ступити у монашки чин.“ Г. митрополит (писмом од 15. Декем.) примети „да се ти младићи по што науке сврше, не ће штети калуђерити, него предложи да се млади духовници, ма и не били свршили 4 раз. гимназије, из манастира примају у богословију.“ Министар и на то приста. И тако се сада у богословији наводи по неко-

лико младих монаха, који се изучавају о трошку манастира из којих су.¹ Но ово се не може веома хвалити; јер духовници ови истина се науче лепше служити у Београду, али неспремни пре ступања у богословију, а у том заводу пропунитани да не уче ништа осим чисто богословских предмета путно је бојати се да многи од њих не изнесу из богословије само веће претензије од других манастирских духовника.

Одговори ученика бележе се, као и у осталим школама, бројевима: 1, 2, 3, 4, 5, == рђав, слаб, добар, врло добар, одличан (§. 15.).

У старије разреде прелазе ученици под оним истим условима који су казани за ученике гимназије.

Ако ученик богословије скриви, ове су му казне: укор, затвор у одређеној за то соби, до месец дана, искључење из школе за годину дана, и изгнање из завода на свагда. Министар просвете и црквених дела, по саслушању архијерејског сабора, има право, оваке пресуде препиначити или ублажити (§. 17.).

Година школска почиње од 15. Августа, а свршује 30. Јуна.

Испити бивају два пут у години, јавно, по програмима, које су професори још у почетку течаја дали (§§. 20. 21.).

По издању овога закона, на име 11. Фебр. 1864. П.М. 497. министар просв. и цркв. дела издаде у 27 тачака законе за ученике богословијске, по којима се сада суди, кад би који што скривно против реда у заводу.²

¹ Акт Мин. просв. од 1863. II. М. 893.

² Српске Новине од 1864. број 20.

Богословија има своју библиотеку, која броји до 830 дела, већином црквеног садржаја.

Горе бејаше реч о младићима странцима, који се уче у нашој богословији. Ваља нам казати да и влада Њ. В. цара руског Александра даје помоћ па име њихова издржавања. Дана 23. месеца Марта 1863. И.М. 1002. министар иностр. дела г. Гарашанин, по ноти овдешњега, царско-рускога ђенерал конзула, од 17. Марта и год. М. 144, јави министру просвете, да је по царској заповести наређено, да се у напредак ни један младић из српских крајева, који су под Турцима, не прима у руске семинарије него у београдску богословију; а царска ће влада оне суме, које је у својим семинаријама давала па те младиће, пренети па београдску богословију,¹ у којој се на тај рачун, имају обучавати четрдесет младића. Од тога доба почео се број таквих младића увећавати тако да је за школску 1867/8 годину уписано њих 45. Међу безбројним другима и овај факт је камен спотицања за оне, који у сваком руском поступку виде намеру да завлада нашом земљом и народом.

У Београдској богословији учили су се: данашњи митрополит српски Михаило; два секретара у министарству; један професор у великој школи и неколико гимназијских; 13 судија по окружним судовима, и 27

¹ Архив. Мин. просв. П.М. 957. од 1863. Ф III. А.М. 328. К. 1.

нижњих чиновника у правосудној струци; један игуман; четири проте председника козисторијска; сви данашњи чланови козисторија; петнаест окружних прота; 17 намесника и мало не сви мирски свештеници, који данас у Србији служе, а и у другим државним службама биће доста чиновника, који су изишли из београдске богословије.

Примедба: Буџет се прилаже на крају.

VIII.

Војна школа, у Пожаревцу, 1837.

Године 1836. крагујевачка гимназија бејаше највиши научни завод у Србији. Тек на две године доцније видимо тамо и први српски лицеј.

Кнез Милош бејаше, још раније, послао неколико младих момака у Бесарабију, у руску војску, да се практично изуче војноме реду, али је он желео, да српској војсци да и теоријски изучене вође. За ту цел најудесније му се видело, да у земљи подигне школу, која би била као расадник за официре. И донста дозове из Аустрије неког *Стефана Хркаловића*, човека образована и у своме послу вешта, те он уреди у Пожаревцу, и у јесен 1837. године, отвори прву *војну школу*, у Србији.

По наредби кнеза Милоша у ту школу буде уписан 31 питомац. Они су већином били свршили пеке

разреде гимназије, а неки целу гимназију и већ у државну службу ступили.¹

Хркаловић добије управу над том школом, а за предавање дођу му у помоћ: *Танасије Тодоровић*, *Аврам Гашпаревић*, неки *Лазаревић* и *Макић*.²

Предавала се: свеопшта историја, географија, виша математика, француски и немачки језик.

Из Пожаревца, где је била у кнежеву конаку, школа та буде пренета у Београд, у касарну, а одакле опет пресели се у Крагујевац где, у пролеће године 1838., буде затворена.

Како казују људи из онога доба, школа је ова имала све оне тегобе, које предстоје сваком новом заводу, кога користи тек у будућности могу да се осете, а кога новипа дражи и против себе подиже осетљивост пријатеља стања какво се затекло.

То учини да велика мисао кнеза Милоша оста не извршена. И лицеј се отвори, а војска српска тек године 1850. виде да се на ново јави ова пре 12 година напуштена мисао.

Но о томе тек идемо да говоримо.

¹ По што је војна школа затворена написан је 1838. године списак „они ученика војне школе, кои су способни да пређу у половазведених лицей. Оно су та имена: Димитрије Цриобарац и Данило Данић, из Београда; Милаи Давидовић, из Беча; Петар Стојковић, из Крагујевца; Александар Ђурић, из *Кинешеве*; Арсеније Милићевић, из Дуњевице; Јован Димитријевић, из Крагујевца; Петар Јовановић, из Страгара; Симеун Весовић, из Крагујевца; Стеван Петровић, из Никшића; Јевта Весовић, из Крагујевца, и Димитрије Матић, из Руме.

² По једном списку, који се налази у министарству просвете и црквених дела под ПМ: 11. од 1838. године, плата Хркаловићу, Тодоровићу и Гашпаревићу износила је свега 1400 талира (првоме 700, другоме 400, а трећему 300).

IX.

ВОЈНА АКАДЕМИЈА.

Ми смо видели колико кратак век би оној војној школи, коју отвори пок. кнез Милош у Пожаревцу 1837 године. Но ако и неста те школе, ако у потоњим годинама и наступиле велике измене у управним круговима у Србији, и пак се тим више осећаше потреба за школу, која би била расадник за официре српској војсци. Без сумње у тежњи да се та потреба подмири, јави се године 1850,¹ у Београду „Артилеријска школа.“ Судећи по имену, школа је ова имала да спреми неколики број младића за артилеријске официре. У њу је примљено прве године 24 младића, а радило је три професора, међу којима је један био управитељ, као артилеријски капетан, један официр за администацију и један артилеријски потпоручик.

Године 1851. одустане се од првога устројства у толико у колико се дода још један разред. А и циљ школе се промени наредбом, да се у њој младићи спремају за официре свију родова војске, а понајпре за артилеријске, инџинирске, и ђенералштабне, те тако само у званичним актима оста име „Артилеријска школа,“ а свет умесно учини што је прозва „војна академија,“ како је ево и ми у својему говору именујемо.

Умножењем наука за предавање јави се потреба да се увећа и број професора од војнога и грађанскога реда. Но нешто не достаје и овоме устројству, па име, нема деобе на специјалне струке, него сваки

¹ Глед. законотворно решење од 6. Марта 1850. В.Н. 262.

питомац мора све учити у целом пространству, дакле и оно што не спада у његову струку, а то је од штете за ону, за коју се навластито спрема.

Да би се ове незгоде одклониле, године 1859. би састављена комисија од управитеља те школе и неколико професора те изради пројект за „војну академију,“ којој би, по томе, био задатак да изображава младиће

- 1, за официре свију родова војске,
- 2, за грађанске инципије,
- 3, за полицијске чиновнике.

По том пројекту, академија би имала два течаја (курса): нижи и виши. Нижи течај за полицијске чиновнике, за пешачке и коњичке официре трајао би четири, а виши, за ђенералштабне и артилеријске официре и за инципије у опште три године.

Пројект овај не би усвојен од владине стране може бити за то што се не би могао извршити без знатне суме новаца.

Године 1861., позван од главне војне управе, управитељ школе састави пов пројект за уређење тога завода, у многоме сагласан с опим од године 1859. Па ни овај не би примљен нити у дело изведен.

На крају године 1865. управа војне Академије предложи војноме министру, да се школа та преобрази по пројекту од године 1861. с том разликом, да се питомци, по свршетку нижег течаја, произведу у чин потпоручника, па који су слабији били у науци и пису за више изображавање, да се узму за пешачке и коњичке официре, а остали, који би имали ступити у виши течај, да пређу у линејну службу и то артиле-

ристе у артилерију, инцидирати код пионерских и попуноерских трупа а ђенералштабни по могућству код свију родова војске, редом, па тек по што би, као официри, две године практично службу вршили, да онда у виши (спедијални) течај ступају и т. д.

Разне сметње не дозволише да више пута предлагано устројство војне академије постане државни закон. Ничим мање школи тој у њезину развијању чине се све могуће олакшице од стране владе. И са свим је упутно надати се, особито после већ довољно осведочене користи за српску војску од те школе, да влада Његове Светлости не ће пропустити ништа што би год могло бити од утицаја на поузданије достижење цели војне академије.

Војна академија стоји непосредно под војним министром, она је као какав део војске, а њезином управитељу, за унапређивање и каштиговање, дата су онаста права, која има *начелник стајаће војске*.

Данас течај предавања у том заводу траје пет година а има само два разреда. Из тога и излази незгода та да се питомци у две године једно за другим примају и излазе из школе, а после, за четири године, нити се примају нити који свршавају школу.

У ту се школу младићи примају такмицом, која се на неколико месеца раније објави у званичним новинама.

Да би који младић могао бити примљен у ту школу, тражи се

- 1, да је рођен или по закону прирођен Србин;
- 2, да није старији од 19, ни млађи од 16 година;
- 3, да је здрав и добар за војника;

4, да је свршио најмање пет разреда гимназије; и 5, ко све то има, опет мора пред комисијом, која се тога ради саставља, положити испит из математике, земљописа, немачког и француског језика и добити оцену *добар*.

Од овога испита ослобођавају се који су с оценом *одличан* свршили пет разреда гимназије или који више.

Течај предавања теоријски и с полагањем испита преко године траје десет месеца: од почетка Октобра до краја Јула. Испити се држе два пута у години, у другој поли Јануара и целог месеца Јула, по овим последњим важнији јер се на њима пита из свега што се преко године учио.

Август и Септембар намењени су за практична вежбања питомаца: за изучавање правила службе разних родова војске; за топографско премеравање; за путовање кроз Србију у различитим правцима у тој цели да сазнају путове, реке и брегове; за прегледање војнотехничких завода у Крагујевцу и у Стругарима и т. д.

У војној академији предаје се

Прве године: Алгебра; општа историја (стари, средњи и нови век); правила за службу у сва три рода војске; хришћанска наука; језици немачки и француски; гимнастика, и пливање.

Друге године: Теоретичка геометрија; планиметрија; стереометрија; тригонометрија равна и сферна; општа историја најновијег времена; историја српског народа; пионерска служба и правила екзерцира артиљеријског, пешачког и коњичког; војна стилетика;

наука о оружју; цртање; немачки језик; француски језик; хришћанска наука; гимнастика; борење сабљом и раширом; и пливање.

Треће године: Виша математика; практичка геометрија; виша географија; физика; основна тактика; артилерија; пољска фортификација; нацртна геометрија; хришћанска наука; цртање; немачки језик; француски језик; јахање; борење сабљом; и пливање.

Четврте године: Аналитична геометрија и теоријска механика; физика; артилерија; аорганска хемија; нацртна геометрија; хришћанска наука; пољска фортификација; географија; историја ратне вештине; цртање топографско, артилеријско и фортификацијско; немачки језик; француски језик; јахање; борење сабљом, и пливање.

Пете године: Теоретичка и практичка механика и виша геодезија; ђенералштабни послови с војном администрацијом; ратна историја и начела стратегије; стална фортификација; физика; органска и аналитична хемија; артилерија; хришћанска наука; хипологија; цртање топографско, артилеријско, фортификацијско и цртање машина; француски језик; немачки језик; јахање, борење и пливање.

Недељом и празником управитељ школе нарочито одређује послове питомцима: пре по дне се обично држи смотра над свима ученичким стварима и чисто-том зграде; један део питомаца иде у цркву а остали прочитавају своје лекције. Тек после службе божје допушта се питомцима изићи у варош. Преко недеље

могу поједини питомци само онда добити допуштење да изиду у варош ако управитељ школе нађе да им је то преко потребно.

Питомци војне академије заклињу се на барјак у другој школској години, и тек после тога узимају на се права и дужности војничке; но при свему томе само се они питомци, који се са рђава владања отпуштају из завода, преводе у редовну војску докле не отслуже равно три године, а сви који са слаба напредка у науци не би могли остати у школи, отпуштају се на вољу куд хоће.

Питомци се прве године броје као редовни војници, друге године, по што се војнички зајак, производе се за капларе, треће године за поднареднике, а четврте или пете за нареднике. Немањност у учењу или погрешке у школској дисциплини могу како да спрече питомцу унапређење у чину, тако и да одузму већ стечени чин.

Кад и пету годину сврше, на предлог управитеља, производе се за потпоручике различних родова војске и прелазе сви у редовну војску да се с практичком службом бар неко време упознају.

Дисциплину у заводу одржава управитељ с једним официром и два наредника. Ако би се јавила потреба, управитељ узима у помоћ офицере, који су и професори у тој школи.

Из војне академије изишло је до конца 1866. свега 77 официра. Од њих је умрло 8, те тако остаје свега њих 69.

Од тих официра *фенералштабни* су: 1 мајор, 2 ка-

петана I класе, 1 капетан II класе, 3 поручика и 5 потпоручика = 12.

Артилеријски: 6 капетана I класе; 6 капетана II кл., 4 поручика и 16 потпоручика = 32.

Инженирски: 4 капетана I класе, 3 поручика, 8 потпоручика = 15.

Пешачки: 3 капетана I класе, 1 капетана II кл., 3 потпоручика = 7.

Кавалеријски: 1 капетан II класе, 1 поручик и 1 потпоручик = 3.

Од ових, њих 35, по што су овде свршили течај наука, слани су у стране земље: у Француску, Аустрију, Пруску и Русију, те су неки од њих специјалне науке довршили а неки у практичној служби по неко време провели.¹

Многа важна места у војној управи већ заузимају официри, који су ову школу свршили или барем неколико година у њој били. Тако, на прилику, један је мајор и врши дужност начелника опште-војног одељења у војноме министарству, један управитељ те саме школе, један командант баталиона, један заступник начелника артилеријске управе; а и сва техничка одељења при истој управи имају за управитеље официре, који су свршили ову академију.

На хвалу овог завода пријатно нам је казати, да је он до сада давао питомце најозбиљније спремљене.

¹ Из прве две класе, по потреби, авансована су за официре четири питомаца не довршивши течај. Од њих данас је један мајор и командир баталиону, два су артилеријски капетани прве, а један капетан друге класе.

Истина се за војну академију и бирају понајбољи младићи, али свакојако та околност, што питомци њезини, готово сви из реда, излазе темељно изучени, у свему што им се ту предавало, сведочи да у заводу влада добар поредак и сви услови за напредовање.

За шеснаест година, од како је ова школа отворена, у њој су се изменила три управитеља. Први, под којим она би заведена, коме ваља признати заслугу што је она подигнута и одржана, бејаше артилеријски капетан, Фрањо Зах. Годице 1859. њега заступи штабни мајор Рапко Алимпић;¹ но 1861. дође опет Зах за управитеља војној академији. У јесен 1865. Зах добије друго опредељење² а за управитеља постављен буде дотадашњи професор у истој школи штабни капетан М. Лешјанин.

Данас у војној академији има: 1 управитељ, 10 професора, 1 административни официр, 2 наредника од којих је један писар, 16 питомаца старијег и 24 млађег разреда, 1 лаборант, 1 кухар и 5 слугу.

Од професора неки су стални а неки привремени.

Стални су:

1, За математику у старијем разреду и за физику *М. Ђ. Панић*;

2, За цртање, нацртну геометрију и војну грађевину *Ф. Вишечка*;

3, За историју и географију штабни поручик *Јеврем Марковић*;

4, За артилерију артилеријски поручик *Лазар Чолак-Антић*;

¹ Као штабни потпуковник сад је у пенсији.

² Сада је артилер. потпуков. и начелник артилеријске управе.

А привремени су :

1, За тактику и ђенералштабне послове управитељ, штабни капетан *Милојко Лешјанин*;

2, За фортификацију инџинирски поручник *Јеврем Радојкић*;

3, За математику у млађем разреду инџинирски капетан I класе *С. Здравковић*;

4, За немачки језик професор београдске полугимназије *Љ. Шакић*;

5. За француски језик *Ј. Мајснер*; и

6, За гимнастику, фехтовање и пливање *Ф. Миоковић*.

Осим ових професора, који дапас у тој школи раде, заузимали су, кроз шеснаест година, дуже или краће, професорска места ова лица :

1, За тактику и ђенералштабне послове Ранко Алимпић;

2, За фортификацију Ј. Бели - Марковић, сада инџинирски потпуковник и инспектор инџинирских трупа; Димитрије Караџић, инџинирски капетан I класе, сада командант пионерског полубаталјона.

3, За хемију и физику Јован Ламбла из Чешке; Николфор Јовановић, артилеријски капетана I класе (сада командир I пољске батерије), и Стеван Пантелић, артилеријски капетан II кл., сада управитељ лабораторије у Крагујевцу.

4, За историју ратне вештине и стратегију управитељ Фрањо Зах.

5, За општу историју и географију Вранешевић и Јован Драгашевић.

6, За артилерију Петар Протић (умро 1863). Пе-

тар Видаковић; Тихомиљ Николић артилеријски капетан I кл., Светозар Гарашанин, капетан II кл., командир IV. пољске батерије, Васа Јанковић, артилеријски капетан I класе.

7, За гимнастику Јован Замастило.

8, За математику Емилијан Јосимовић, сада на расположењу министра грађевина.

9, За фехтовање Јован Марковић.

10, За француски језик Карло Арен.

Војна академија има своју библиотеку са преко 4.200 комада књига, карата, и планова у којима су све науке како чисто војне тако и помоћне у великом избору заступљене.

Осим тога, може се рећи, да та школа има потпуне збирке оруђа и других ствари за математику, физику, хемију, војну грађевину, фортификацију и артилерију.

Годишњи буџет овога завода како за плату персонала тако и за набавку других школских потреба није увек једнак, већ неке године већи а неке мањи; може се од прилике узети да редовно износи суму од 10—12.000 талира.

Х.

ИНЖИНИРСКА ШКОЛА.

Године 1846. 19. Јуна¹ (В.М. 643), изиде закон, којим се отвори, „при попечитељству внутрених дела“, *једна инженирска школа*.

У овој школи имало се учити: „практическо зе-

¹ Зборник III, 114 и 115,

материје, механика, архитектура, начертаније и пемачкиј възникъ.“

Течај наука у овој школи трајао је три године; за које су се време означене науке имале свршити и питомци до тог степена изобразити да ће моћи, речи су закона, „мањ инжинирска дѣла одиравати.“ (§ 5.)

Науке су у овој школи предаване теоријски зими, а лети су питомци били уз инжиниере при пословима.

У ову школу примљено је свега 9 питомаца и то из *друге године филозофије*.

Учење у овој школи започело се у Септ. 1846, а престало је у пролеће 1849. на свакад.

Ово су имена питомаца ове школе:

- 1, Андрија Стевановић
- 2, Јован К. Ристић,
- 3, Коста Спасојевић
- 4, Милан Миловановић
- 5, Милан Шукић
- 6, Никола Јовановић
- 7, Никола Марковић
- 8, Стеван Ђурић
- 9, Светозар Максимовић.

Први је умро у Бечу; *други* је сада начелник у мин. грађевина; *трећи* служи у судској струци; *четврти* је умро још као ђак; *пети* је у полиц. струци; *шести* је инжинир I. кл. у мин. грађевина; *седми* је умро; *осми* је сада у правосудној струци, а *девети* је умро још као ђак.

Док су били ђаци они су имали сваки по 120 талира у име „благодејања.“

Професори су им били:

1. Атанасије Николић, који је предавао целе једне године практичку геометрију и немачки језик.

2. Игњат Станимировић, за две године предавао је немачки језик.

3. Август Церман предавао је: рачуницу, алгебру, геометрију, механику за све три године; и

4. Неволе предавао је цртање у опште.

Све су ово били чиновници који су дужности вршили поред својега сталнога занимања, те им је свакоме и давано у име додатка за тај труд по 100 талира годишње.

Кад су ови ученици довршили своје учење у пролеће 1849. године, онда је и школа та затворена и више није ни отворана.

XI.

ВЕЛИКА ШКОЛА (АКАДЕМИЈА).¹

Садашња наша велика школа (академија) јавила се први пут у Крагујевцу године 1838. и име јој је било *лицеј*. Тешко је показати баш дан, у који поста тај највиши научни завод, јер онда није било овако као дапас с актима владе и њезиних органа. Но има писмо од кнеза Милоша, писано 19. Јуна 1838. ондашњему „попечитељу просвештенија“, Стевану Стевановићу, у ком кнез каже, да је у намери гимназију „на степенъ лицеја возвысити“, па му с тога и запо-

¹ Пок. К. Браиковић написао је историју овога завода (Гласник I. XVIII. стр. 1—24.) која нас ослобођава да се не упуштамо у велику опширност.

веда, да се постара набавити човека, способна за професора.¹

За тим, 2. Августа 1838. под № 313. попечитељ Стеван Стевановић, по горњему кнежеву овлашћењу, одређује новоподигнуту зграду „у чаршији“ за ту школу, позива учене људе „из Немачке,“ набавља физикална и математичка „инструмента“ и библиотеку, а у исто време наређује да се „из типографије у Београду препесе у Крагујевац библиотека, која је тамо била скупљена.“

Одмах иза тога, попечитељ Стеван Стевановић предложи кнезу да се за ученике гимназије и лицеја заведе „конвиктуално благодѣяніе,“ где би се издржавали сиромашни ђаци, којих је онда било доста.

И доцније се помиње овај предлог, али се невиди извршена та мисао нигде осем у богословији.²

Доцније, 11. Септембра 1838. П. № 353. паходимо предрачун за сва „правитељствена школска и воспитателна заведенія,“ и сума целого тога предрачуна износи једва 9.500 талира на годину.

Ово се бележи тек ради упоређења с доцнијим стањем.

За тим, 21. Септембра 1838. П. № 409. надзиравање над новозаведеним лицејем би поверено Димитрију Исаиловићу, а под 23. истог месеца № 415. дата су „наставленія професорима лицеја.“

¹ В. № 1851. 10. Јуна 1838. а под П. № 54. архиве нум. 21. од 1838. г.

² Т. ј. само у богословији ученици живе и хране се за једно и у војној академији; али за то влада помаже новцем у свим заводима почињући од другог гимназијског разреда врло велик број ученика. На те ученике издато је, и. пр. за шк. годину 1866. 34.986 гроша пореских (гл. извештај скуп.).

Кнежевим решењем од 26. Септембра 1838. В.М. 2.947. наређено је, да се у новозаведеноме лицеју предају за ону прву годину ове науке:

- „1, Све части философије редомъ и постепено;
- 2, Всемирна историја одъ почетка, обширно;
- 3, Математика чиста;
- 4, Природно право,
- 5, Штатистика Европе;
- 6, Художество начертанія;
- 7, Нѣмачкій языкъ у већој обширности;
- 8, Почетакъ францускогъ языка;
- 9; Толкованѣ евангелія.“

Доцније, 15. Априла 1839. године П.М. 364. „почитељ просвештеија“ незадовољан што не зна како напредују у науци ученици највишега завода, заповеди професорима лицеја а и гимназије, да му сваких 15 дана подпосе извештаје о владању и наплетку својих ученика.

А 25. ист. месеца М. 435 послани бише закони за ученике лицеја и гимназије из министарства (почитељства) просвете.

Пред јесен 1839. године, отворен би и други разред лицеја и додате бише ове науке: физика и практичка геометрија.

У ову школску годину пада и оно кад светли Кнез Михаило М. Обреновић, 16. Маја 1840. походи овај највиши научни завод, и дарова 90 ₪ да се на 40 најбољих ученика разделе.

Школске 1841. г. заведен би први разред права с два професора, а к предметима бише додани: грађанска архитектура, и, напредно, пољска економија.

Године 1842. би отворена још једна катедра за науке политичке.

Још 24. Фебруара 1839. В.М. 451. (П.М. 94.) кнез Милош каже, да се „на идућу есен ђ пресели лицеум из Крагуевца у Београдъ;“ и то је извршено наредбом попечитељства просвете од 3. Августа 1841. П.М. 804.

Године 1844., 23. Септембра, лицеј, као и друге школе, доби редовно устројство, кога су главне одредбе ево ове:

Лицеум или велико училиште (вели се у закону, §. 48.) има два одџлењя, едно за науке филозофјске, а друго за православне. По времену и потреби ове ће се и другимъ родовима наука умпожити.

Ко може бити професор у лицеју закон (§. 49.) одређује веома лабаво, ваљда због ондашње оскудице у способним људима.

За предавање пак ово би прописано (§. 51.) у философском одељењу:

У првој години: наука хришћанска; основна философија — логика; општа историја; из математике: алгебра и апализа; — и чиста и практичка геометрија; естетика и општа филологија; франц. језик.

У другој години: наука хришћанска; метафизика; и етика; општа историја и отачанствена; виша математика; архитектура; филологија словенска с обзиром па естетику; физика и франц. језик.

У правном одељењу предавало се (§. 52):

У првој години: природно право; полиција и народна економија и финансија; статистика поглавитих европских држава, а особито Србије; јавно право

Србије и каноничко право источне цркве; француски језик.

У другој години: српско грађанско право; криминално право; судски грађански поступак „с образцима“; и криминални поступак; јавно право народа позитивно.

За лицеј је одређено (§. 53) 9 професора: 1 за веру и каноничко право; 1 за франц. језик; четири за науке у философијском одељењу, а три за науке у правном одељењу, међу којима делило је науке само министарство просвете.

Даље се заповеда професорима да предавања своја подносе на одобрење „училиштном састанку“ и преко ректора министарству просвете (§. 54); да предмет који предаје сваки и за штампу спреми (§. 54. 2.) и да на часове прилежно долазе.

Ректора је бирао на годину дана збор професорски, а утврђивало министарство (§. 55).

Успех ученика оцењивао се онако по нахођењу, а у случају кривице казне за ученике биле су: „изобличенѣ приватно или јавно, ово последнѣ или у састанку или у присуству свију ученика; затвор, до осам дана, искљученѣ из училишта.“ Ова последња казна извршивала се тек по одобрењу министарства просвете (§. 56, 7).

Година 1848. порадила је, да и у нашем лицеју предавање буде пуније. 28 Јула, В.М. 1004¹ те године, би отворена катедра за науке политичке и народне економије, финансије и трговине.

За тим 4. Фебруара 1849. отворена је још једна

¹. Зборник IV, 162.

катедра за науке православне и течај је тога одељења продужен од две на три године.¹

Најпосле, 18. Децембра, 1851. В.М. 1091. отворена је катедра за историју и књижевност српског народа.²

После тога долази нам „устроєніе к. срб. лицей“, које спреми Платон Симоновић, и које, као закон, изиде 15. Септ. 1853. В.М. 881.³

По овом новом закону лицей имаће три одељења наука: „правословно, естествословно-техничко и обште“ (§. 2.).

Течај наука у лицеју трајао је три године (§. 4.).

Одмах за тим помиње се (§. 6.) да је закон овај пздап као *оглед, те после шест година овлашћује се „лицејски совет“ да чини предлоге за измене, које би време обележило као нужне.*

У лицеју су предаване ове науке. (§. 7.) и то:

У *оштем одељењу*: наука хришћанска, психологија, логика, теорија словесности, т. ј. филологија (са својим деловима: философијском граматиком и критиком), естетика, историја словесности српске, словенске и најглавнијих европских народа, свеопшта историја, историја српског народа, статистика, државна економија, финансија, политичка рачуница, француски и немачки језик.

У *правословном одељењу*: енциклопедија права и историја законознања, римско право, административно право, међународно право, јавно право Ср-

¹ Зборник V, стр. 8—10.

² Зборник VI, 73.

³ Зборник VII, стр. 98—112.

бије, грађанско право, криминално право, грађански и криминални судски поступак у Србији:

У јестаствено-техничком одељењу: физика, физичка географија и метеорологија, јестаствена историја, минералологија с геогнозијом, ботаника, зоологија, хемија, технологија, грађанска архитектура, наука о трговини с књиговодством, агрономија, кратки преглед права административног и јавног права Србије.

Као вољни предмети још су били записани ови: виша математика, практичка геометрија, механика и педагогија (§. 10).

За предавање свих предмета подусловљава се 13 а може бити и 14 професора и 2 учитеља за језике.

Савет лицејски, који састављаху ректор и сви професори, био је скуп, који је утицао у све што се те школе тичало и у свему је могао дати *саветнога гласа*.

Ректора је савет бирао већином гласова, између професора, на три године, а утврђивала га је у томе највиша земаљска власт (§. 24).

Ректор је био непосредна власт у заведењу и односно се ван овога вишој школској власти.

Професору се, ако не би дошао на час, одбијало онолико плате колико је на тај час долазило (§. 28, 2.). Сваки професор морао је предавати свој предмет не мање од 6 сахата на недељу (§. 28, 4.).

Професорима се утврђују права која су им дата законом од 20. Октобра 1851. В.м 926, и која су доцније јасније одређена законом од 15. Фебруара 1858. В.м 141. (Зборник XI, 47.).

У лицеј су примани они ученици који су добро свршили гимназију у Србији или у оним државама, у којима влада узајамност наспрам Србије, а могли су бити примљени и из оних држава где нема те узајамности, само ако испитом из гимназијских предмета, пред лицејским саветом, добију право да ступе у лицеј (§. 30.).

Одговори ученика бележили су се бројевима 1, 2, 3, 4, и 5, као и у гимназији (§. 32). А тако су се исто и у старије разреде преводили (§. 33.).

Казне за ученике лицеја бејаху ове: укор, затвор, изгнање. Суд ђачки је савет лицејски. Пресуда на изгнање подносила се преко гл. инспектора министарству ради одобрења (§. 37.).

Преко године било је више краћих одмора, а цео Јул и Август био је велики одмор; година пак не беше подељена на течаје (§. 71.).

Уз овај закон, заузимањем Платона Симоновића, лицеј је добио средства за умножење библиотеке, физичког кабинета, хемијске радионице, за кабинете: минералогички, ботанички, зоологички, технологички и збирку машина и модела за практичку математику (§. 47.).

Попечитељство просвете, после многих изјава да устројство лицеја ваља прерадити, под 25. Јуна 1857. П.м. 932. позва ректора лицеја, да договорно с професорима поднесе своје примедбе на устројство тога завода. То би учињено, и попечитељство, саслушавши о томе и школску комисију, под 26. Авг. 1857. П.м. 1295. поднесе савету пројек закона за устројство лицеја. По овоме лицеј би имао шест разреда а делио

би се на два одељења: „на философично - камералистично и правдословно одџленіе.“ Међу осталим, предложено би да се у њему предају: статистика на немачком језику, а међународно право на француском. И јелински језик је стављен био у ред вољних предмета. Савет ово не уважи, а и не одговори ништа све до 21. Авг. 1859. № 1587. када, на искање попечитељства (П. № 499) врати акта просто, без икаква решења.

Године 1859. 5. Новембра П. № 2931.¹ би састављена једна велика комисија која изради пројет за уређење свију школа у Србији. Рад овај оста у области предлога; а од стране лицеја опажало се све једнако да, нарочито јестаствено одељење, трпи од неких недостатака које би час пре ваљало попунити. Најпосле дође до тога да се слабо ко од ученика и јављао за то одељење. Ваљаше дакле час пре проучити стање тога завода и исправити и отклонити све што напредку његову сметаше.

Кад године 1863. добише основне и средње школе ново уређење, онда и највиши у земљи завод не оста као што беше дотле.

24. Септембра 1863. јави се „закон о устројству велике школе (академије).“²

У закону се томе овако одређује обим тога завода „велика школа научно је заведење за вишу и стручну изобразеност“ (§. 7.).

Школа та стоји под врховним старањем министра просвете; непосредно пак управља њоме њезини

¹ Ф. X, А. № 1743. к. 88. од 1863. год. у мин. просв. и цркв. дела.

² 36. XVI. 75—88.

ректор и академијски савет (§. 2.). Сама пак она има три факултета: филозофјски, технички и правни (§. 3.)

За филозофјски факултет прописане су ове науке: сви делови философије; филологија; општа историја с особитим погледом на Словене; историја Срба; општа историја литературе с нарочитим погледом на литературу Словена и Срба; објашњавање латинских класика; литература и објашњавање француских класика; народна економија; финансија и политичка рачуница, с државним књиговодством (§. 4.).

Слушаоци овога факултета дужни су слушати још и ове науке из друга два факултета: елементарну математику, физику, зоологију, ботанику, минералогiju с геогнозијом, административно право и јавно право Србије (§. 5.).

За технички факултет: елементарна математика; физика; зоологија; ботаника; минералогија с геогнозијом; пољска економија; хемија; дескриптивна и практична геометрија; виша математика; механика; наука о грађевини на суку и на води; и хемијска технологија.

Они који походе овај факултет ваља да слушају из друга два факултета ове науке: логику; народну економију; финансију; политичку рачуницу (с државним књиговодством), административно право и литературу и објашњавање франц. класика (§. 7.)

За правни факултет: римско право (Јустинијанове институције); грађански законик; грађански судски поступак; трговачки законик; криминални законик; криминални судски поступак; судска медицина; ад-

министративно право; јавно право Србије; и међународно право (§. 8.)

Слушаоци овога факултета још ваља да слушају из других факултета: логику; психологију; философију права; пародну економију; финанцију; објашњавање латинских класика; литературу и објашњавање франц. класика; зоологију; минералологију с геогнозијом и хемију (§. 9).

Сад се ближе одређује власт академијскога савета, коју он има у изналажењу начина да се вел. школа унапреди (§. 15.—23.)

Ректора поставља кнез на годину дана између професора вел. школе (§. 24.).

Ректор, док је то, не ослобођава се од предавања, а за ректорство има, уз професорску плату, још 100 талира додатка на годину.

За професоре и супленте казано је само (§. 37.) да их поставља кнез, а предлаже их министар просвете, по што претходно саслуша академијски савет.

За доцепте, који по §. 33 овога закона могу добити дозвољење да предају какву науку језик или вештину, министар просв. и цркв. дела, прописа 22. Јануара 1864. П. М. 84. правила.¹

Година школска дели се на два течаја и испити бивају два пута у години. Испити су јавни и трају по 15 дана (§. 46 и 47).

Одмор школски је различан од онога у гимназији јер траје од 23—27 Декембра од великог до светлог четвртка и цео Јул и Август (§. 45).

Ученици вел. школе, ако скриве, могу бити каш-

¹ Срб. Новине од 1864. бр. 11.

тиговани: укором; затвором у празној соби, на то одређеној, до месец дана; одлучењем од јавног редовног учења, без губитка права на полагање испита; забрапом учења у земаљском школском заводу, с губитком права на полагање испита, и једно и друго на време од годину дана, и на послетку, изгнањем из завода на свагда.

Министар просвете, по молби родитеља или тотора, има право ублажити пресуду академијскога савета (§. 39).

Према овој одредби закона и оној у §.41. истога устројства министар просвете и црквених дела, по саслушању академијскога савета, прописао је 17. Марта 1864. № 858. дисциплинарне законе за ученике велике школе.¹

А под 3. Декембра 1866. № 3617. правила за испитивање ученика ево ова:

1, „Ученик вел. школе, који испит полаже, седи за истим столом, за којим и професор, који испитује. Потказивање са стране забрањено је;

2, „Ученик је дужан одговарати на сва питања, која му професор из три различна дела науке устмено предложи; досадашње вучење цедуља укида се;

3, „На испиту бива, осим испитујућег професора, још и испитни одасланик владе, или, у одсуству овог, који други професор, као председник, који ученика прозива, али само испитујући професор оцењује одговор ученика;

4, „Од испита не сме нико без оправдавајућег важног узрока изостати а да то истог дана ректору вел.

¹ Српске Новине број 36. од 1864.

школе не јави. Ко тако не учини, и свој изостанак легалном сведочбом не оправда, губи годину;

5. Сведочанство констатује факт и није никакво одликовање; за то га, на захтевање, сваком издати треба верно истини. Само онај који одсуђену му дисциплинарну казну или другу обвезаност према академијској власти није испунио, на прилику, није платио таксу, не добија никакво сведочанство.“

На предлог академијскога савета, мин. просвете је, 11. Марта 1867. № 586. наредио: да се белешке учења у вел. школи рачунају за сваки течај обавља, а не за целу годину у скупа, као што се то ради у гимназијским заводима, реалкама и у богословији.

После издања најиовијег закона о устројству вел. школе — академије, кабинети су тога завода знатно обогаћени, као што се види из извештаја мин. просв. и цркв. дела, који чита народној скупштини у Крагујевцу ове 1867. године.¹

У вел. школи, уз технички факултет, има хемијска радионица, која је за то, да се техничари и практично изуче у ономе што им се предаје. Радионица је ова, благодарећи професору г. М. Рашковићу, тако уређена, да не само ваља подмирује школску потребу, него је једина за све анализе, за које се потреба осети у држави.

Година 1863. знатна је за вел. школу, и у опште за просвету у Србији, и великим пожртвовањем, којим племенити Србин *Миша Анастасијевић*, овековечи

¹ Србске Новине од 1867. бр. 129.

име своје у историји српске просвете. У Септембру 1863. велика школа, гимназија, ондашња трговачка школа, библиотека, музеј и српско учено друштво бише смештени у величанствену палату на великој пијаци, коју он подари „својему отечеству.“¹

Ево нас на крају својега посла. Прегледасмо постојање и развитак свију наших школа. Признајући им као сваком људском створу потребу и жељени услове за усавршавање и дотеривање, ми смо ради да последњу своју реч управимо узданици српској, младежи школској, која сваки дан походи освештана места где се гласи науке разлежу, где се зраци видеља разасиљу. Ради смо јој напоменути *да ниједнога дана не прекорачи праг своје школе докле не научи ма колико више него што је јуче знала.* О, она можда и не помислила колико јуначк снаге борави у ње, и колике наплетке може она учинити само с нешто мало постојања и распореда у занимању. Имена Стојана Бошковића, Стојана Новаковића, Јована Драгашевића, овај најлепши накит наших школа, довољна су да је о томе најочевидније убеди.

¹ Акти у мин. просв. од 1863. П. № 454. и други, у Ф. I. арх. № 95. од 1864.

П Р И Л О Ж И.

ОНО ШТО САД ДОЛАЗИ ЗА ТО ЈЕ, ДА ПОТВРДИ, ОБЈАСНИ ИЛИ ДОПУНИ
ОНО ШТО ЈЕ НАПРЕД КАЗАНО.

1. НАСТАВЛЕНІЕ

УЧИТЕЛЬНИМА ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫ И ОБЩЕСТВЕННЫ ШКОЛА
У КНЯЖЕСТВУ СЕРВИН.

1. Дужность учителя вообще есть та, да вовѣрену себи младежъ, како у прописанымъ предметима наука, обучаваю, тако и у правима човека христїанина достойнымъ изображаваю. Зато мораю особито прилѣжни бити у предаваню прописаны имъ предмѣта. А изображаванѣ права састои се у прилѣжномъ поученію найпре маньи и веѣи молитви христїанскогъ закона, восточногъ нашегъ вѣроисповѣданїя; онда у обширнѣмъ и точнѣмъ изясненію катихизиса, кое све одъ метода и начина зависи, конимъ учитель предаю. Оваѣ начинѣ уреданѣ, ясанѣ, лажъ и кратакъ бити, и кога сваки учитель по мѣрѣу спискане науке знати мора, но кои в врно различанѣ. Наибольїй в методъ онаѣ, кои духу полезны наука, возрасту и множиши дѣце соотвѣтствуе.

2. Катихизисъ даклеми тако исто као и друге учебне предмете мораю учительни предавати (псузимаюћи само она мѣста гдѣ способни священника има) и найвише о томе настоявати, да дѣца добаръ основъ у закону христїанскому положе. Србо отудъ и изображеніе и поболшаванѣ у правима извире.

3. Осимъ тога што учительни прилѣжни бити мораю, мораю и доброгъ владанїя и примѣрногъ поведенїя бити; да бы се и дѣца, имаюћи живи примѣръ доброгъ владанїя и

поведенія учителя свогъ предъ очима, бола и брже къ тому поощтравада, и у правима изображавала.

4. Учителън мораю три сата пре, а три сата после подне съ дѣцомъ у школи забавляти се, и за све то време прописане, и разумно на часове раздѣлене учебне предмете са свакомъ ревносту, и изясняваюи по разуму и дарови дѣце предавати.

5. Учителън не смѣду у школско време изъ школе на полаз трчкати, дѣцу саму оставляти, да имъ се небы тако прилика дала празнословити, кавѣити или бити.

6. Докъ су годъ деца у школи, треба да ий учитель непрестано предъ очима има, и прилѣжно назн, да небы ученицы безчинствовали или занимаюи се у скамин или узалудъ проводили, но да еднако наставленію учителя внимаю, и учебне предмете кон су за онай данъ одређени, еднако у уму и предъ очима држе.

7. Учитель не треба прописане науке само механически дѣци да предае, т. е. да деца предаване имъ предмете само на изусть одъ речи до речи науче, и у вѣтаръ говоре, а стварь саму неразумеваю, нити ю временомъ на свою ползу употребити могу. Но на противъ тога дужанъ е учитель сваку наймано стварь дѣци добро истолковати, да имъ совершенно ясна и разумствелна буде, па да ю, колико е годъ могуће, и своимъ речма исказати, и да се у свакомъ случаю наукомъ ономъ ползовати могу.

8. Стидно бы донста было кадъ учитель небы сво оне предмете и науке, кое у школи деца предае найпре и найпре самъ добро и совершенно разумѣвао, кадъ ий небы точно изяснити умео, а и на изусть знао. Смешно е заиста видѣти, кадъ учитель или приватно или на испиту изъ кнѣге децу вопрошава, а деца му на паметь одговараю.

9. При раздаваню казни и награжденія, при укораваню или похвальиваню, треба учитель свагда умѣренъ, правдолюбивъ и безпристрастанъ да буде, да се одъ ве-

лике ярости, непристойни псовки и соблазнительни речи чува и удалява. Особито некъ се чува, да у ярости кое дѣте яко и незгодно неудари, или безмѣрно некаштингуе чимъ бы дете осакатити и здравлю нѣговомъ навѣкъ шкодити могао. Казни треба свагда да су учинѣной кривици соразмѣрне, и да се као и похвале безъ свакогъ атара и пристрастія раздаю. Вообщѣ пакъ съ маломъ, слабачкомъ, боделшљивомъ и страшљивомъ децомъ треба да учитель много терпѣнія, и призьрѣнія да има.

10. Учитель е дужанъ постарати се да дѣца несамо у школи, но и изванъ школе припѣжна и трудолюбива буду, да се добро владаю, и да све оне дужности, кое имъ онъ при наставленію препоручуе и у срце уселява, у самомъ дѣлау чине и извршую. Зато треба да съ родителњма ученика свои у споразумленію буде и препоручи имъ, да на дѣцу свою кодъ куће паже, да ѿ кѣ пауци и трудолюбію поопштраваю, и ако кривице или пороке какве на њима примѣте, такове учителю одма одкрію и саобщѣ. Ако ли учитель свое собствене деце има, дужанъ е найпре њни добро воспитати, да бы другой деци на угледъ саужити могла.

11. Учитель треба не само деци у школи но и осталима людма и цѣлой общини примѣръ и образацъ добродѣтели, правственогъ и цѣломудреногъ живота да буде, да бы се и сви остали на њѣга угледати, и одъ њѣга у свакомъ случаю совѣта поискати могли; будући да после свештеника прости люди найвише на учителя гледи, и одъ њѣга добре примере правственогъ поведенія очекую.

12. Будући да се црквено богослуженіе нашега благочестія по найвише у ѡбщину састои, тако е дужанъ учитель, не само пѣніе црквено самъ за себе добро разумѣти, у недельне и празничне дане свима црквенымъ обредима присуствовати, и свештенику у одправлянію богослуженія свагда на руци бити и пѣніемъ своимъ содѣйствовати; него е дужанъ такођеръ и ученике свое у

церковномъ пѣнію поучавати, и у таквоме съ ними толико успѣти, да и они совокупнымъ поимѣмъ своимъ богослуженіе красити и на ектеніе и возгласе священноерея пристойно одговарати могу.

13. Учителни валя да любавъ и страхопочитаніе кодъ свое дѣце списаю; како бы га дѣца и любила и почитовала, и бояла га се. За то имъ се особито умѣрена и разумна строгость и препоручуе.

16. Учителни мораю дѣци законе школске преписати, по коима се дѣца владати имаю. Ови закони преписавѣду се по обстоятельству и положенію мѣста у коме е школа по возрасту дѣце и по нужди времена.

15. Стараѣду се учителни о томъ да дѣца сва прописане нуждне школске књиге, потребашъ папиръ, и за писанѣ сва нужна у свое време набавляю и имаю и ако небы кое дете хотѣло набавити речене собствене потребе ово да му подъ казнию наложи, да се одма съ такovima снабдѣ.

16. Стараѣ се и о томъ, да потребе школске, као: табулу за рачунъ, сѣнѣрѣ, креду и т. д. общества или родителей дечин, (спрѣчь какова е гди уредба) у свое време школи набаве; да скаміе и пенцери школски оправни буду, и пр.

17. Наблюдаваѣе чистоту како у школи, тако и кодъ дѣце. За то ће настоявати да се школска соба сваки данъ по едаипутъ брише, да деца са чистомъ одеѣомъ и обуѣомъ у школу долазе, да су оченлипа, и да су имъ сваке суботе нокти обрезани.

18. Учителни ѣду іоштѣ и о томъ настоявати да дѣца и у школу смирно и чинно долазе, у школи мирно сѣде, кући тако исто, невикаюћи, натрчаюћи одходе, свакогъ старіегъ смирно поздраве и идући у школу, и излазећи изъ школе.

19. Ученике раздѣливаѣе учитель па класе тако да много класа (тако названи разреда) nebude. А то ће лако моћи по тому што ће млаѣе класе учитель само двапутъ

у години а не у свако време дѣцу у школу примати и одма редъ овај моћи наблюдавати. А старіе класе учитель примае ученике из млађе класе по способности нѣовой само еданиуть съ почетка године школске, и то оне ученике, кои за старію класу буду.

20. Учителѣи мораѣду сваке полъ године испитъ съ децомъ сверху совершени прописани предмета предъ директоромъ свію школа или у одсутствію овога, предмѣстнымъ директоромъ, држати, да бы се одтудъ успѣхъ у наукама, кои е съ децомъ учинѣнъ, дознати могао; и да бы се прилѣжаніе и ревностъ учителя увидѣла.

21. Дужни су учителѣи и списакъ дѣце држати. Млађе класе учитель примѣчавае и време долазка ученика у школу. (Овај долазакъ опредѣлиће се одъ главни директора свію школа.) Тако исто и старіе класе учитель примѣчавае кадъ су дѣца изъ млађе класе у старіе прешлаа. У томъ списку мораѣе назначено быти име и презиме, време долазка, вѣроисповѣданіе, године, мѣсто рођеня, отаць мати или таторъ дѣтета и е ли дооиде штогодъ, и колико е учило.

22. Списакъ оваковий предаваѣду директору сваке полъ године о држанію полгодиниѣтъ испита, заедно са классификаціомъ ученика у успѣху, и съ осмотреніемъ предмѣта, кои су и докле су за теченіе и прво и друго предавани.

23. Учителѣи мораю у любви и согласію са священствомъ живити, священнике почитовати, овима подчинѣни быти, осотнито цркве што се тиче. Но и

24. Съ людма миресима мораю у согласію и любви живити, сваке распре избегавати; велика дружба и части непосѣщавати; у меану неѣни, неопіятисе; не блядословити и вообще примѣрногъ владаня и поведенія быти.

25. Надъ испуниѣемъ нѣовы дужности надзиравае избранъ мѣстны школа надзиратель; хоти да се у томъ прирѣбію и свако старѣшинство подразумѣва. Такоѣръ мотриће, да ли се учителѣи по пропису наставленія овогъ

владаю, и ако бы кои противъ единогоъ единственогъ пункта у наставленію овомъ изложеногъ погрѣшю, то ће онда директору народны школа ратортирати.

26. Учителыи су сви обвезани свима пунктовима наставленія овогъ, подъ казньомъ лишени званія свогъ, удовлетворавати.

П. № 193.

11. Августа 1838.

у Крагуевцу.

Попечитель Просвещенія
и верховный надзиратель Карантина
Генерал-Маіоръ

Стефанъ Стефановићъ с. р.

2. СТАЊЕ ФОНДА ШКОЛСКОГ ЗА 1866. год.¹

I. ПРИХОД

1. редовни прирез	965.378	гр.
2. наплата дуга за разне прош. године	31.448	"
3. интереса	300.759	"
4. на дугу остало	3.391	"
5. интереса на интерес	35	"
6. повчане казни	348	"
7. добровољног прилога	2.795	"
8. ванредног прихода	4.943	"

II. РАСХОД.

1. на просветне цели исплаћено за 1865. г. 139.436	гр.
2. на просветне цели за 1866. год.	777.042 "
3. повраћено као неумесно призмљено	80 "
4. штета повчана	25 "

По овоме приход школског фонда преко расхода у 1866. години износи 392.515 гроша или 14.018 дуката. Кад се ова сума дода капиталу школског фонда, који је био у 1865. години онда цео капитал фонда износи — 6,546.423 гроша или 233.800 дуката цесарских.

¹ Српске Новине бр. 10. од 1867.

3. Б у д ж е т
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА
 ЗА РАЧУНСКУ 1867. ГОДИНУ.

Ш К О Л Е.	У ПОРЕСКОМ ТЕЧАЈУ		
	ГРОША	ГРОША	ГРОНА
А. ВЕЛИКА ШКОЛА.			
Професор Јосиф Панчић		10.800	
Професор Михаил Рашковић		9000	
14. професора по	7800	109.200	
Професор фр. језика К. Арен		7200	
На предавање судске медицине		1440	
Ректору велике школе		1200	
Декану велике школе		1200	
Надзиратељ		2400	
Осмотритељ и лаборант		2160	
Три послужитеља		3240	147.840
На мање и веће екскурзије питомца технич. факултета			600
Б. БОГОСЛОВИЈА.			
Професор Архимандрит Савва		10.800	
Професор Архимандрит Теодесије		9000	
Професор Владимир Вујић		7800	
два професора по	5400	10.800	
Ректору богословије		1200	
На предавање полске економије		1440	
На предавање дијететике		1440	
Економ богословије		1440	
Учитељ пјенија		960	
На служитеље		2600	47.480
В. РЕАЛНА ШКОЛА.			
Професор М. Миловук		6600	
Три професора по	5400	16.200	
На 1. професора за послед. 3. мца	5400	1350	

	У ПОРЕСКОМ ТЕЧАЈУ		
	ГРОША	ГРОША	ГРОША
Вероучитељу		1200	
Директору		1200	
Један послужитељ		1008	27.558
Г. ГИМНАЗИЈА БЕОГРАДСКА.			
Директор и професор Ђ. Малетић		12.000	
Професор А. Чварковић		9000	
Професор Д. Балантић		9000	
Професор Ј. Дерок		7800	
Професор С. Бошковић		6600	
Професор Је. Ђорђевић		6600	
Шест професора по	5400	32.400	
Три учитеља, т. ј. певања, музике и гимнастике по	3600	10.800	
Учитељ краснописа		1440	
Два послужитеља по	1008	2016	
Један послужитељ		864	98.520
Д. ГИМНАЗИЈА КРАГУЈЕВАЧКА.			
Директор и професор Ђ. Квирић		10.800	
Професор В. Паптрмичевић		6600	
Седам професора по	5400	37.800	
Два учитеља по	3600	7200	
Учитељ гимнастике		1200	
Један послужитељ		1008	
Један послужитељ		864	65.472
Е. ПОЛУГИМНАЗИЈА БЕОГРАДСКА.			
Директор и професор		6600	
Професор А. Шпанић		7800	
Три професора по	5400	16.200	
На учитеља цртања и красноп.		1440	
Један послужитељ		1008	
Један послужитељ		864	33.912

	У ПОРЕСКОМ ТЕЧАЈУ		
	ГРОША	ГРОША	ГРОША
Ж. ПОЛУГИМНАЗИЈА ШАБАЧКА.			
Директор и професор Д. Нешић		9600	
Професор Д. Протић		6600	
Три професора по	5400	16.200	
На учитеља цртања и краси.		1440	
Један послужитељ		1008	
Један послужитељ		864	35.712
З. ПОЛУГИМНАЗИЈА НЕГОТИНСКА.			
Директор и професор		6600	
Професор В. Абжић		6600	
Три професора по	5400	16.200	
На учитеља цртања и краси.		1440	
Један послужитељ		1008	31.848
И. ПОЛУГИМНАЗИЈА ПОЖАРЕВАЧКА.			
Директор и професор Д. Тодоровић		10.200	
Професор А. Васиљевић		6050	
Три професора по	5400	16.200	
На учитеља цртања и краси.		1440	
Један послужитељ		1008	34.898
І. ГИМНАЗИЈСКЕ РЕАЛКЕ АЛЕКСИ-НАЧКА, КРУШЕВАЧКА И УЖИЧКА.			
Шест класних професора по	5400	32.400	
Три учитеља цртања и краси.	1440	4320	
Три вероучитеља по	576	1728	
Три послужитеља по	720	2160	40.608
К. ВИША ЖЕНСКА ШКОЛА.			
Управитеља		4800	
Три учитељке по	3000	9000	

	У ПОРЕСКОМ ТЕЧАЈУ		
	ГРОША	ГРОША	ГРОША
Помоћ учитељу цртања		720	
На учитеље наука, и. недељни час по 25. гр. месечно		10.440	
Слуга и слушкиња		2160	27.120
Д. ОСНОВНЕ ШКОЛЕ.			
На плату учитеља и учитељака свију основних школа мушких и женских, и на повишницу по класама, као и на новоотворити се имајуће школе и разреде, и на плату оних лица, која привремено врше учитељску дужност, кадѣ учитељ умре или се касира, или се премести или се разболе, а други се не постави све то у течају године		740.000	
На пензионирање учитеља и на издржање учитељских породица по смрти учитеља као и на посмртне плате учитеља све то у течају године	8000	748.000	
Пензије учитеља и учитељских синовади свега		7536	
Сума			1,346.501

